

واکاوی نقش خانواده در مواجهه با محتوای نامناسب جنسی در اینترنت در نوجوانان شهر تهران؛ یک تحقیق کیفی

Exploration of the Role of the Family in the Adolescent's Exposure to Sexually Explicit Materials on the Internet in Tehran; a Qualitative Research

<https://dx.doi.org/10.52547/JFR.18.3.459>

F. Khalajabadi-Farahani, Ph.D.

Family Research Institute, Shahid Beheshti University

F. Kiani Aliabadi, MSc.

Faculty of Social Science, Allameh Tabatabaiee University

✉ دکتر فریده خلیج آبادی فراهانی

پژوهشکده خانواده، دانشگاه شهید بهشتی

فاطمه کیانی علی آبادی

دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۷/۱۱

دریافت نسخه اصلاح شده: ۱۴۰۱/۶/۱۵

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۷/۱۷

Abstract

The purpose of this research is to explore underlying and inhibiting family factors that are involved in the exposure to unconventional sexual content on the internet and cyberspace among teenagers. And, identifying the strategies to reduce the harm led by the above exposure from the perspective of adolescents. For this purpose, a qualitative research with basic interpretive approach was conducted using 54 in-depth interviews with boys and girls

چکیده

هدف این تحقیق واکاوی عوامل زمینه‌ساز و بازدارنده خانوادگی است که در مواجهه و مصرف محتوای نامناسب جنسی در اینترنت و فضای مجازی در نوجوانان دخالت دارند. شناسایی راهکارهای پیشنهادی کاهش آسیب ناشی از مواجهه فوق از نگاه نوجوانان نیز از اهداف دیگر این پژوهش است. به این منظور، پژوهش کیفی با رویکرد تفسیری بنیادی با ۵۴ مصاحبه عمیق با دختران و پسران پانزده تا هجده ساله، در شهر تهران، در سال ۱۳۹۵، به روش نمونه‌گیری هدفمند صورت گرفت.

✉ Corresponding author: Family Research Institute, Shahid Beheshti University, Velenjak, Tehran, Iran.
Email: faridehfarahani2@gmail.com

✉ نویسنده مسئول: تهران، ولنجک، دانشگاه شهید بهشتی، پژوهشکده خانواده.

پست الکترونیکی: faridehfarahani2@gmail.com

aged 15-18 in Tehran in 2016 using a purposive sampling method. Family factors underlying such exposure were extracted in three main categories: "unbalanced parental control and supervision", "communication and emotional problems in the family" and "cognitive weakness and poor media literacy of parents". Family inhibiting factors were: "balanced parental control and supervision", "verbal and emotional communication that builds trust", "family endorsement of values and morality" and "emotional support of the family". From the teenager's point of view, the suggested strategies comprised of two main categories: "a balanced family's control and supervision" and "strengthening the emotional and verbal parent-child relationship". These results can play a significant role in interventions and counseling in the field of family, adolescents and media.

Keywords: Sexually Explicit material, Inappropriate Sexually Material, Internet Access, Adolescents, Cyberspace.

عوامل خانوادگی زمینه‌ساز مصرف محتوای جنسی نامتعارف در نوجوانان، در سه طبقه اصلی استخراج گردید: «کنترل و نظارت نامتعادل والدین»، «مشکلات ارتباطی و عاطفی در خانواده» و «ضعف شناختی و سواد رسانه‌ای والدین». عوامل بازدارنده خانوادگی نیز عبارت بودند از: «کنترل و نظارت متعادل والدین»، «ارتباط کلامی و عاطفی اعتمادساز در خانواده»، «پایبندی خانواده به اصول ارزشی و اخلاقی» و «حمایت عاطفی در خانواده». از نگاه نوجوانان، راهکارهای پیشنهادی کاهش آسیب در دو مقوله اصلی عبارت بود از «اعمال کنترل و نظارت متعادل خانواده» و «تقویت رابطه عاطفی و کلامی مناسب والد - فرزند». این نتایج می‌تواند در مداخلات و مشاوره در حوزه خانواده، نوجوانان و رسانه نقش بسزایی داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: محتوای نامناسب جنسی، محتوای آشکار جنسی، دسترسی به اینترنت، نوجوانان، فضای مجازی.

مقدمه

استفاده از اینترنت موافقان و مخالفان بسیاری در سراسر دنیا دارد؛ برخی بر این باورند اینترنت زمینه روابط اجتماعی بهتری را فراهم می‌کند؛ زیرا مردم از محدودیت‌های زمانی و مکانی رها می‌شوند (کاتز و اسپدن،^۱ ۱۹۹۷). در همین راستا، شواهد نشان داده که در میان کاربران اینترنت خانگی، ۹۶.۶ درصد از زنان و ۹۳.۶ درصد از مردان، از اینترنت برای برقراری ارتباط با دوستان و خانواده استفاده می‌کنند (اداره مخابرات و اطلاعات ملی،^۲ ۲۰۰۰). در واقع یکی از اهداف استفاده از اینترنت، حفظ روابط بین فردی است (استافورد، کلاین، و دیمیک،^۳ ۱۹۹۹). اما منتقدان معتقدند فناوری رایانه باعث فقیر شدن روابط، جد شدن اعضای خانواده از یکدیگر، فاصله گرفتن خانواده‌ها از دنیای خارج و کناره‌گیری از مشارکت‌های اجتماعی می‌شود (استول، ۱۹۹۵ و پاتنام، ۲۰۰۰ و کراوت^۴ و همکارانش، ۱۹۹۸).

بیشتر محققان بر توصیف گسترده‌ای از روند استفاده از اینترنت، مانند زمان صرف شده هنگام استفاده از رایانه و اینترنت (هوارد، رائین و جونز،^۵ ۲۰۰۱) و روش‌های استفاده کودکان و بزرگسالان از این فناوری‌ها

تمرکز کرده‌اند (اورلثان و لنی، ۲۰۰۰). جامعه‌شناسی فناوری برخی چشم‌اندازهای اساسی دربارهٔ چگونگی در نظر گرفتن تأثیرات رایانه‌ها بر زندگی اجتماعی را ارائه می‌دهد. فیشر^۷ (۱۹۹۲) دو رویکرد کلی در بررسی تأثیرات فناوری بر زندگی اجتماعی توصیف کرد: یکی رویکرد قطعی است که فناوری را نوعی نیروی خارجی می‌داند؛ دیگری فرض می‌کند که فناوری ارزش‌های فرهنگی را شکل می‌دهد. فیشر استدلال کرد که هر دوی این رویکردها مشکل‌ساز هستند؛ زیرا در هیچ‌کدام این امر در نظر گرفته نشده که افراد به‌طور فعال از اینترنت استفاده می‌کنند و تأثیر فناوری را شکل می‌دهند.

اینترنت با وجود اینکه فرصت‌های ارتباطی، آموزشی و تفریحی برای کاربران خود فراهم کرده، نگرانی‌هایی در خصوص استفادهٔ بیش از حد یا به‌عبارتی «اعتیاد اینترنتی» ایجاد نموده است. مشکلات استفادهٔ بیش از حد از اینترنت، در سراسر جهان ثبت شده است. چندین مطالعهٔ بین‌المللی نشان داده اعتیاد به اینترنت مشکلی حاد در دانشجویان است (نیمز، گریفیتس و بانیارد، ۲۰۰۵؛ کو، ین، لین، یانگ، ۲۰۰۷؛ لام، پنگ، مای، ۲۰۰۹؛ توماس و اینگ و مارتین، ۲۰۱۰). دربارهٔ علل اعتیاد اینترنتی و استفادهٔ بی‌رویه از آن تحقیقات زیادی انجام شده است. برای نمونه، نتایج تحقیق کو و همکارانش (۲۰۰۷) نشان داد کمبود عزت‌نفس، انجام بازی‌های آنلاین و عملکردهای ضعیف خانواده از عوامل پیش‌بینی‌کنندهٔ مهم مربوط به وابستگی به اینترنت است. در آخرین مطالعهٔ ۴۲ گزارش در ادبیات انگلیسی و چینی دربارهٔ اعتیاد به اینترنت (لام، ۲۰۱۶)، طیف وسیعی از عوامل مختلف خانوادگی و مشکلات والدین بررسی شد؛ از جمله رضایت خانواده (ین، چن، چن و کو، ۲۰۰۷)، خانوادهٔ ناکارآمد (زو^۱ و همکاران، ۲۰۱۴)، اعتیاد والدین به مشروبات الکلی (ین و همکاران، ۲۰۰۷)، تعارض یا انسجام خانوادگی (پارک و همکاران، ۲۰۰۸؛ وو^{۱۱} و همکاران، ۲۰۱۳)، ارتباطات خانوادگی (پارک و همکاران، ۲۰۰۸؛ ون دن ایچدن، اسپایکرمن، ورمولست، ون رویچ و انگلس، ۲۰۱۰؛ لیو، نیش، دنگ و ژانگ، ۲۰۱۲)، سبک‌های والدگری (هوانگ و همکاران، ۲۰۱۲؛ کالایزاکو بیرچنل، ۲۰۱۴؛ یانگ، ساتو، یاماواکی و میاتا، ۲۰۱۳) و نگرش والدین نسبت به استفادهٔ بیش از حد از اینترنت. سنورمانسی و همکاران^{۱۴} (۲۰۱۴) نشان دادند که افراد مبتلا به اعتیاد اینترنتی از عملکرد خانوادهٔ خود ناراضی هستند. نتایج تحقیق حبیبی، دانش و زاهدی مازندرانی (۲۰۱۵) بر اهمیت محیط خانواده در تشدید اعتیاد به اینترنت تأکید کرد. اعتیاد به اینترنت پیامدهای بسیاری دارد. برای نمونه، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که صرف زمان بیشتر با اینترنت، باعث افزایش احتمال سیگارکشیدن و استفاده از الکل می‌شود (لیو، دسای، کریشنان - سارین، کالوو و پوتنزا، ۲۰۱۱؛ کارسون، پیکت و جانسن، ۲۰۱۱؛ هوانگ و دیگران، ۲۰۱۲؛ چیائو، یی و کسویچ، ۲۰۱۴؛ لیو و همکاران، ۲۰۱۱؛ دنیستون، سوان، هرتس و رومرو، ۲۰۱۱؛ اپشتین، ۲۰۱۱؛ چیائو و همکاران، ۲۰۱۴).

به‌جز اعتیاد اینترنتی، مواجهه با پورنوگرافی یا محتوای جنسی نامتعارف در اینترنت، یکی از تهدیدهایی است که نوجوانان در معرض آن بوده و در کنار سایر عوامل که موجب خطرپذیری جنسی در بین نوجوانان می‌شود، آن‌ها را مستعد رفتارهای جنسی پرخطر می‌کند. در واقع مصرف محتوای جنسی نامتعارف یا پورنوگرافی، در کنار عوامل دیگری چون نژاد، فقر، استفاده از موادمخدر و الکل، تأثیر دوستان و والدین (هاستون، وارثا و دونرشتاین، ۱۹۹۸)، از عوامل مؤثر در خطرپذیری جنسی در نوجوانان محسوب می‌شود (خلج‌آبادی فراهانی، ۱۳۹۸؛ خلج‌آبادی فراهانی، ۲۰۲۰، خلج‌آبادی فراهانی، ۲۰۱۸). یکی از عوامل بالقوه

خطرپذیری جنسی نوجوانان که خیلی به آن پرداخته نشده است، مواجهه با محتوای جنسی نامتعارف در فضای مجازی و رسانه‌های جمعی است. درصد چشمگیری از جوانان در معرض محتوای جنسی از طریق رسانه‌ها هستند. اینترنت و فضای مجازی، نوجوانان را در معرض اطلاعات پهناور و گسترده جنسی قرار می‌دهد. همچنین فرصت آشنایی با افراد بیشماری را که تمایل دارند درباره رابطه جنسی صحبت کنند، به آن‌ها می‌دهد. نوجوانان در اینترنت احساس امنیت می‌کنند، زیرا هویتشان مخفی باقی می‌ماند و می‌توانند هر اندازه که بخواهند درباره رابطه جنسی اطلاعات بگیرند. سایت‌های دوست‌یابی نیز فرصت حرف‌زدن و ملاقات با افرادی مثل خودشان را به آن‌ها می‌دهد. همان‌طور که اولویت‌های جنسی رفتارهایی اکتسابی هستند، بیشتر انحرافات جنسی نیز رفتارهایی اکتسابی هستند و هرزه‌نگاری (پورنوگرافی) این قدرت را دارد که آن‌ها را به این انحراف بکشد. به‌علاوه، می‌تواند آن‌ها را با خطرات مهمی مواجه می‌کند که شامل رفتارهای پرخطر جنسی، عفونت اچ‌ای‌وی، ایدز و سایر بیماری‌های آمیزشی است.

تحقیقات زیادی درباره تأثیر مواجهه با پورنوگرافی در اینترنت (با هدف تهییج جنسی) بر نوجوانان، در کشورهای مختلف انجام شده است. ولی تحقیقاتی که به واکاوی دیدگاه خود نوجوانان درباره این مواجهه و نقش خانواده در تمایل و مصرف محتوای نامتعارف جنسی و راهبردهای کاهش آسیب‌های ناشی از مواجهه با محتوای خارج از عرف جنسی در اینترنت پرداخته باشند، اندک است.

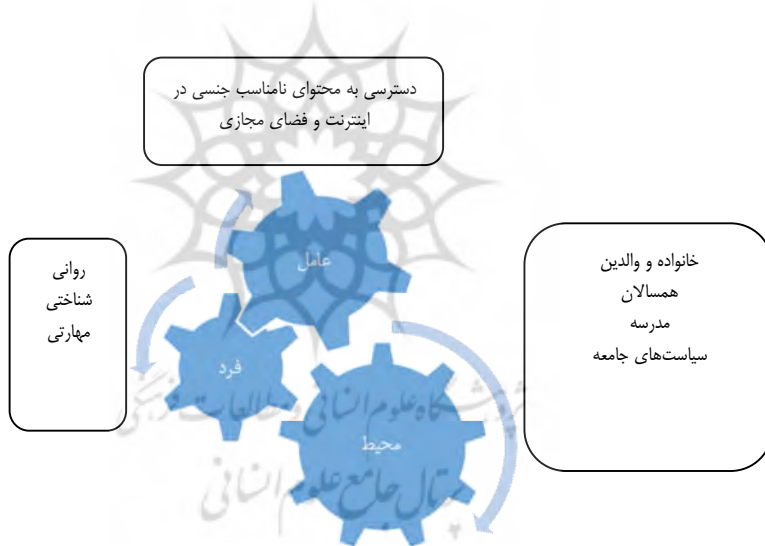
گسترده‌گی دسترسی به اینترنت و فضای مجازی در بین نوجوانان و جوانان و مواجهه اجتناب‌ناپذیر نوجوانان از سنین کم با محتوای خارج از عرف جنسی، نگرانی زیادی را در والدین و مسئولان جامعه ایران، در خصوص اثرات نامطلوب شناختی، روانی، رفتاری و اجتماعی این مواجهه ایجاد کرده است که تاکنون هیچ‌گونه مداخله آموزشی جامع و مدونی برای سلامت روانی، رفتاری و جنسی نوجوانان در فضای مجازی و اینترنت معرفی نشده است. این موضوع زمانی اهمیت بیشتر می‌یابد که شواهد سال‌های اخیر نشانگر این است که اقلیت مهمی از نوجوانان و جوانان در ایران، درگیر رفتارهای جنسی قبل از ازدواج می‌گردند (خلج‌آبادی فراهانی، ۱۳۹۵؛ خلج‌آبادی فراهانی، ۲۰۰۸). هرچند معرفی فیلتریک در اینترنت یکی از راهکارها برای جلوگیری از مواجهه نوجوانان با پورنوگرافی بوده، دسترسی آن‌ها به فیلترشکن نیز برای دورزدن این راهکار چشمگیر بوده است.

این تحقیق به واکاوی و کشف دیدگاه و تفسیر نوجوانان درباره نقش خانواده به‌عنوان عاملی زمینه‌ساز و در عین حال بازدارنده در دسترسی و مصرف محتوای خارج از عرف جنسی در فضای مجازی و اینترنت در بین نوجوانان می‌پردازد و نیز راهکارهایی را در سطح خانواده ارائه می‌دهد که موجب کاهش آسیب‌پذیری نوجوانان در اینترنت و فضای مجازی گردد.

مدل نظری تحقیق

مبنای فلسفی پژوهش حاضر، رویکرد تفسیرگرایی^{۱۸} است. بنابراین هدف واکاوی تفسیرها و برداشت‌های نوجوانان از نقش خانواده در دسترسی و استفاده از محتوای نامتعارف جنسی در اینترنت و راهکارهای مبتنی بر خانواده برای کاهش آسیب، کشف می‌گردد. بر اساس دیدگاه نظری همه‌گیرشناسی محیط، عامل و میزبان، زمانی آسیب یا اختلال در یک فرد مستعد ایجاد می‌شود که یک عامل بیرونی با میزبان حساس

مواجهه شده، در حالی که فاکتورهای محیطی اجازه تعامل بین آن عامل بیرونی و میزبان را می‌دهند (گولیس و فوجینو،^{۱۹} ۲۰۱۵). بر اساس این تئوری برای کاهش آسیب ناشی از استفاده نامتعارف از اینترنت در بین نوجوانان، لازم است مداخلات نه‌تنها فرد را هدف قرار دهد، بلکه سیستمی که این رفتار را حمایت و تقویت می‌کند نیز باید مورد هدف و مداخله قرار گیرد (مسرلیان، درونسکی و گوپتا،^{۲۰} ۲۰۰۵). بر اساس این دیدگاه برای درک چگونگی رخداد مشکل، نگاهی جامع‌تر لازم است که بتواند در پاسخ‌های سیاستی مفید باشد. برخی از این مداخلات در برخی مناطق، برای اختلالات مربوط به بازی‌های کامپیوتری اجرا می‌شود. مواجهه و دسترسی به پورنوگرافی اگر به‌عنوان عامل در نظر گرفته شود، برای اینکه بتواند بر میزبان که همان نوجوان است اثراتی منفی بگذارد، لازم است سایر عوامل محیطی شامل خانواده، هم‌سالان، مدرسه و جامعه، تعامل بین نوجوانان و پورنوگرافی را مدیریت و تعدیل کنند. یکی از مهم‌ترین فاکتورهای محیطی و نزدیک‌ترین عامل به فرد در محیط، عامل خانواده است که می‌تواند در تأثیر پورنوگرافی در نوجوانی نقش داشته باشد، هرچند این نقش چندان شناخته‌شده نیست. این مطالعه به دنبال کشف دیدگاه و تفسیر نوجوانان از چگونگی نقش خانواده در تأثیرپذیری و مصرف پورنوگرافی توسط خودشان است.

شکل ۱: مدل مفهومی مطالعه

روش

با توجه به هدف اصلی این پژوهش، رویکرد کیفی به‌عنوان یک رویکرد طبیعت‌گرایانه،^{۲۱} برای این پژوهش انتخاب شد. در این رویکرد، درک پدیده مورد مطالعه در بستر و محیط جهان واقعی موردنظر است؛ جایی که پژوهشگر در پی دستکاری پدیده موردنظر خود نیست (پاتن،^{۲۲} ۲۰۱۰). در این رویکرد، محقق با ورود به میدان، با غوطه‌ور شدن در داده‌ها، به کشف معانی و تفاسیر افراد می‌پردازد. این رویکرد تلاش می‌کند تحلیلی مبتنی بر بافت، بستر و وضعیت ارائه دهد (محمدپور،^{۱۳۸۹}). این مطالعه کیفی، از نوع اکتشافی

است و روش جمع‌آوری داده‌ها با توجه به رویکرد تفسیری بنیادی،^{۲۳} مبتنی بر داده‌های طبیعی (مصاحبه عمقی) است که داده‌های طبیعت‌گرایانه می‌باشد. مشخصه اصلی این رویکرد این است که افراد واقعیت را در تعامل با دنیای اجتماعی پیرامون خود می‌سازند؛ بنابراین بر ساخت‌گرایی زمینه‌ساز رویکرد تفسیری بنیادی است (مریم، ۲۰۰۹). در این روش، محقق به درک و فهم بستر فرایندهای اجتماعی و ماهیت ذهنی و بین ذهنی زندگی انسانی، دریافتن تفسیر، معانی و مفاهیم رویدادهای اجتماعی در تجربه کنشگران می‌پردازد (استراس و کوربین، ۱۹۹۸).

هدف این پژوهش، نه تولید نظریه، بلکه ایجاد توصیف غنی و ضخیم موضوع است. نمونه‌گیری در این پژوهش، از نوع هدفمند^{۲۴} با حداکثر تنوع بوده است. ۵۴ مصاحبه عمقی با نوجوانان دختر و پسر پانزده تا هجده سال، در شهر تهران، در دبیرستان‌های دولتی و غیرانتفاعی مناطق ۴، ۵، ۶، ۱۶ با مجوز رسمی آموزش و پرورش انجام شد. مشخصات متنوع سنی، جنسی، تحصیلات والدین، سطوح اقتصادی و مناطق مختلف آموزش و پرورش معرف تفاوت و تنوع طبقه اقتصادی-اجتماعی مصاحبه‌شوندگان بود. مصاحبه‌کنندگان دو خانم و پنج آقا بودند که در دو جلسه آموزشی دوساعته برای انجام این مصاحبه آموزش دیده بودند؛ هر هفت نفر دانش‌آموخته علوم اجتماعی بودند. مصاحبه در مدت محدود پنج روز، در محل مناسب مثل کتابخانه یا اتاق مشاور، با حفظ محرمانه بودن هویت مصاحبه‌شوندگان انجام شد. به‌منظور درگیر شدن و غرق شدن در داده‌ها، تعدادی از مصاحبه‌ها را مجری طرح، که دانشیار حوزه سلامت باروری بود، به‌علت سازگاری جنسیتی با دانش‌آموزان دختر، انجام داد تا با ماهیت مصاحبه‌ها، مشکلات احتمالی در انجام مصاحبه‌ها، هماهنگی مدارس و هدایت تحلیل داده‌ها از همان اولین مصاحبه آشنا شود. در مصاحبه‌ها، از مصاحبه‌کنندگان خواسته شد قبل از شروع کار میدانی، مصاحبه‌های آزمایشی برای بررسی و بازخورد و اصلاح انجام دهند و برای مجری طرح ارسال کنند. برای همین، همه مصاحبه‌کنندگان نمونه‌هایی از مصاحبه‌های انجام‌شده با نمونه‌های در دسترس پیرامون خود (دختران و پسران نوجوان)، به‌صورت فایل صوتی و مکتوب برای مجری طرح ارسال کردند تا کیفیت مصاحبه بهبود یابد و ایرادهای آن برطرف شود. مصاحبه‌های آزمایشی، در یکی از دبیرستان‌های دخترانه شرق تهران، در دو بحث گروهی و چهار مصاحبه عمقی و همچنین مصاحبه با چهار دانش‌آموز دوره دوم دبیرستان، توسط مجری و سایر مصاحبه‌گران انجام و قابلیت عملیاتی‌بودن طرح تضمین و بررسی شد. پس از اطمینان از کفایت افراد در انجام‌دادن مصاحبه‌های عمقی، نمونه مکتوبی از مصاحبه عمقی انجام‌شده توسط مجری و یکی از مصاحبه‌کنندگان با تجربه، به‌عنوان الگو برای سایر مصاحبه‌کنندگان ایمیل شد. در جلسه حضوری نیز ضمن آشناکردن آن‌ها با هدف و ماهیت مطالعه، راهنمای موضوعی و آموزش‌های تکنیکی درباره نحوه مصاحبه عمقی توضیحاتی ارائه شد. با توجه به محدودیت زمانی و مدت‌زمان لازم برای هماهنگی با ادارات آموزش و پرورش هر منطقه و کسب مجوز و سپس هماهنگی با مدارس دولتی و غیرانتفاعی، مناطق مختلف بین مصاحبه‌کنندگان به‌نحوی تقسیم شد که در هر منطقه، در هر روز، یک مصاحبه‌کننده خانم و یک مصاحبه‌کننده آقا برای کسب مجوزهای لازم و انجام مصاحبه‌ها مراجعه کنند.

بلافاصله پس از کسب مجوز، بر اساس جدول زمان‌بندی‌شده، مصاحبه‌کنندگان در هر روز به ادارات آموزش و پرورش منطقه تعیین‌شده مراجعه و پس از هماهنگی، در یک دبیرستان دولتی و یک دبیرستان

غیردولتی، مقطع متوسطه دوم، حاضر می‌شدند. مصاحبه‌کنندگان در هر منطقه، از ترکیب دو جنس بودند؛ تیمی متشکل از یک مصاحبه‌کننده خانم برای انجام مصاحبه با دختران در دبیرستان‌های دخترانه و یک مصاحبه‌کننده مرد برای مصاحبه با پسران دانش‌آموز. هرکدام با هماهنگی با مسئولان مدارس، چند مصاحبه عمقی در هر روز انجام دادند. بدین ترتیب که در هر کلاس، از پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم تعدادی داوطلب انتخاب می‌کردند و در محل مناسب، مثل کتابخانه یا اتاق مشاور، مصاحبه عمقی انجام می‌دادند. اجازه ضبط صدا در مدارس داده نشد، به همین دلیل مصاحبه‌کنندگان با انعطاف کامل، مصاحبه‌ها را یادداشت و از ضبط صدا خودداری کردند.

در کل، ۴۱ مصاحبه با دانش‌آموزان در ۱۹ دبیرستان مناطق آموزش و پرورش مختلف تهران (منطقه ۵، ۶، ۱۶، ۴ و ۱۳) و نیز ۱۳ مصاحبه عمیق با دانش‌آموزان همین گروه سنی، خارج از دبیرستان، در پارک، منزل، مسجد و محل آموزشگاه‌های علمی، توسط مجری و مصاحبه‌کنندگان انجام شد. همه معیارهای محرمانگی و بی‌نام‌بودن، برای اطمینان از گزارش درست و صادقانه نگرش و رفتار، در مصاحبه‌ها در نظر گرفته شد. به علت کیفیت مناسب مصاحبه‌های خارج از دبیرستان، در این تحلیل استفاده شد. منطقه آموزش و پرورش برخی مصاحبه‌ها در دسته دوم مشخص نبود، اما تعدادی از مناطق ۱ و ۸ بودند.

سؤالات باز مصاحبه‌ها عبارت بودند از: ۱. چگونه خانواده باعث می‌شود نوجوانان بیشتر به مصرف محتوای نامتعارف در فضای مجازی گرایش پیدا کنند؟ ۲. نوجوانان در چه خانواده‌هایی بیشتر به این نوع محتوا گرایش پیدا می‌کنند؟ ۳. در چه خانواده‌هایی، نوجوانان کمتر به مصرف این محتواهای نامتعارف جنسی در فضای مجازی روی می‌آورند؟ ۴. به نظر شما چه راهکارهایی برای کاهش اثرات و آسیب‌های مواجهه با مطالب غیراخلاقی در اینترنت وجود دارد؟ ۵. چطور خانواده می‌توانند نوجوانان را توانمند سازند تا خود را در برابر تأثیرپذیری از محتویات غیراخلاقی در اینترنت در امان بمانند؟ سایر راهکارها را توضیح دهید. برای عمق بیشتر، در مواردی از آن‌ها خواسته می‌شد تا منظور خود را بیشتر توضیح دهند تا بتوان به عمق بیشتری از مبحث دست پیدا کرد.

جدول ۱: مشخصات اجتماعی - اقتصادی دختران و پسران شرکت‌کننده در مصاحبه‌های عمقی

شماره مصاحبه	جنس	سن	تحصیلات پدر	تحصیلات مادر	وضعیت اقتصادی خانواده	نوع مدرسه	منطقه
۱	دختر	۱۷	زیر دیپلم	دیپلم	متوسط	دولتی	نامشخص
۲	دختر	۱۷	پنجم ابتدایی	فوق لیسانس	متوسط رو به بالا	دولتی	نامشخص
۳	دختر	۱۷	مهندس برق	لیسانس ارتباطات	متوسط رو به بالا	دولتی	نامشخص
۴	دختر	۱۶	ابتدایی	ابتدایی	متوسط	دولتی	نامشخص
۵	دختر	۱۸	دیپلم	دیپلم	متوسط رو به بالا	دانشجوی سال اول	نامشخص
۶	دختر	۱۵	فوق دیپلم	ابتدایی	خوب	دولتی	نامشخص
۷	دختر	۱۸	دیپلم	دیپلم	خوب	دولتی	نامشخص
۸	دختر	۱۶	سوم راهنمایی	سوم راهنمایی	خوب	دولتی	نامشخص
۹	دختر	۱۷	دیپلم	سیکل	خوب	دولتی	منطقه ۱۳
۱۰	دختر	۱۶	سیکل	سیکل	متوسط	دولتی	منطقه ۱۳
۱۱	دختر	۱۸	دیپلم	دیپلم	متوسط رو به بالا	دولتی	منطقه ۱۳
۱۲	دختر	۱۷	دیپلم	دیپلم	متوسط	دولتی	منطقه ۱۳

ادامه جدول ۱

شماره مصاحبه	جنس	سن	تحصیلات پدر	تحصیلات مادر	وضعیت اقتصادی خانواده	نوع مدرسه	منطقه
۱۳	دختر	۱۸	کاردانی	دیپلم	متوسط	دولتی	منطقه ۱۳
۱۴	دختر	۱۶	نامشخص	نامشخص	خوب	غیرانتفاعی	منطقه ۵
۱۵	دختر	۱۶	دیپلم	دیپلم	خوب	غیرانتفاعی	منطقه ۵
۱۶	دختر	۱۵	مهندسی	لیسانس	متوسط رو به بالا	غیرانتفاعی	منطقه ۵
۱۷	دختر	۱۸	دیپلم	دیپلم	خوب	دولتی	منطقه ۵
۱۸	پسر	۱۶	فوق لیسانس	لیسانس	خوب	غیرانتفاعی	منطقه ۵
۱۹	دختر	۱۶	سیکل	دیپلم	متوسط	دولتی	منطقه ۵
۲۰	دختر	۱۷	فوق دیپلم	دیپلم	متوسط	دولتی	منطقه ۱۶
۲۱	دختر	۱۸	دیپلم	لیسانس	متوسط	دولتی	منطقه ۱۶
۲۲	دختر	۱۸	سیکل	سیکل	متوسط	دولتی	منطقه ۱۶
۲۳	دختر	۱۸	سیکل	دیپلم	متوسط	دولتی	منطقه ۱۶
۲۴	دختر	۱۵	دیپلم	دیپلم	متوسط	دولتی	منطقه ۵
۲۵	پسر	۱۶	لیسانس	لیسانس	نامشخص	غیرانتفاعی	منطقه ۱
۲۶	پسر	۱۷	مهندس	دیپلم	متوسط رو به بالا	دولتی	منطقه ۴
۲۷	پسر	۱۷	دیپلم	دیپلم	متوسط	غیرانتفاعی	منطقه ۵
۲۸	پسر	۱۸	فوق دیپلم	دیپلم	عالی	دولتی	منطقه ۵
۲۹	پسر	۱۷	دیپلم	دیپلم	خوب	دولتی	منطقه ۸
۳۰	پسر	۱۸	لیسانس	دیپلم	خوب	دولتی	منطقه ۵
۳۱	دختر	۱۷	دیپلم	دیپلم	خوب	دولتی	منطقه ۶
۳۲	دختر	۱۸	لیسانس	دیپلم	خوب	غیرانتفاعی	منطقه ۴
۳۳	پسر	۱۶	نامشخص	نامشخص	نامشخص	دولتی	منطقه ۱۶
۳۴	پسر	۱۸	فوق دیپلم	فوق دیپلم	نامشخص	غیرانتفاعی	منطقه ۱۶
۳۵	پسر	۱۶	نامشخص	نامشخص	نامشخص	دولتی	منطقه ۱۶
۳۶	پسر	۱۷	نامشخص	نامشخص	نامشخص	غیرانتفاعی	منطقه ۱۶
۳۷	پسر	۱۸	فوق دیپلم	لیسانس	نامشخص	غیرانتفاعی	منطقه ۱۶
۳۸	پسر	۱۸	نامشخص	نامشخص	نامشخص	دولتی	منطقه ۱۶
۳۹	پسر	۱۵	دکتر	لیسانس	عالی	غیرانتفاعی	منطقه ۱
۴۰	پسر	۱۷	فوق لیسانس	فوق دیپلم	متوسط	دولتی	منطقه ۴
۴۱	پسر	۱۷	لیسانس	دیپلم	متوسط رو به بالا	دولتی	منطقه ۴
۴۲	پسر	۱۸	فوق لیسانس	لیسانس	متوسط رو به بالا	دولتی	منطقه ۴
۴۳	پسر	۱۷	فوق دیپلم	فوق دیپلم	عالی	غیرانتفاعی	منطقه ۴
۴۴	پسر	۱۸	نامشخص	نامشخص	نامشخص	غیرانتفاعی	منطقه ۴
۴۵	پسر	۱۷.۵	دیپلم	لیسانس	متوسط رو به بالا	دولتی	منطقه ۴
۴۶	پسر	۱۸	دیپلم	دیپلم	نامشخص	دولتی	منطقه ۴
۴۷	پسر	۱۵	لیسانس	لیسانس	متوسط	دولتی	منطقه ۴
۴۸	پسر	۱۶	دیپلم	فوق دیپلم	متوسط	غیر انتفاعی	منطقه ۴
۴۹	پسر	۱۷	دیپلم	دیپلم	ضعیف	دولتی	منطقه ۴
۵۰	پسر	۱۸	-	لیسانس	متوسط	دولتی	منطقه ۴
۵۱	پسر	۱۸	دیپلم	فوق دیپلم	متوسط	دولتی	منطقه ۴
۵۲	پسر	۱۷	دیپلم	دیپلم	خوب	دولتی	منطقه ۴
۵۳	پسر	۱۷	لیسانس	لیسانس	نامشخص	غیرانتفاعی	نامشخص
۵۴	پسر	۱۵	دیپلم	لیسانس	خوب	غیرانتفاعی	نامشخص

مصاحبه‌های یادداشت‌شده و تعدادی ضبط‌شده، پیاده‌سازی و تایپ شدند. ۵۴ مصاحبه عمقی پس از بازبینی و مرور کلی مجری طرح برای تحلیل آماده شدند. فایل‌های مصاحبه‌ها در نرم‌افزار مکس کیودا، نسخه ۱۰ وارد شد و با استفاده از امکانات نرم‌افزار با کدها و برچسب‌هایی بر اساس معانی ظاهری، کدگذاری باز شدند.

رویکرد تحلیلی مورد استفاده در این تحقیق، کیفی و از نوع محتوایی موضوعی متعارف^{۲۵} از نوع تراکمی^{۲۶} بود. مصاحبه‌ها، کلمه‌به‌کلمه و جمله‌به‌جمله در پاسخ به سؤالات پژوهش، کدگذاری باز شدند. با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا، جمعاً ۳۳۸ کد باز در پاسخ به سؤال تحقیق در این مقاله به متن پیوست شد؛ ۱۳۱ کد مربوط به عوامل زمینه‌ساز در خانواده، ۱۳۴ کد درباره عوامل بازدارنده و ۷۳ کد درباره راهکارهای مبتنی بر خانواده در کاهش آسیب‌پذیری نوجوانان به متن مصاحبه‌ها داده شد. بر اساس سؤال تحقیق، کدهای باز به سبب اشتراکات مفهومی، در دسته‌ها و طبقات مجزا، در سطوح انتزاعی بالاتر قرار گرفتند که این طبقات مرتب‌بازنگری شد و کدها بین طبقات جابه‌جا گردید تا نهایی شوند. کدهای تکرار شده در هر موضوع، نشان‌دهنده اهمیت و میزان اشتراک در اظهار آن در بین نمونه مورد بررسی می‌باشد. حیطة، طبقات و کدها در جدول ۳ نشان داده شده است.

اعتبار و انتقال‌پذیری نتایج

به منظور تقویت اعتبار و قدرت انتقال‌پذیری نتایج، یکی از روش‌ها، مثلث‌سازی یا تری‌انگولیشن یا استفاده از روش‌های مختلف استخراج داده‌هاست. استفاده از مصاحبه، به همراه یادداشت‌های مصاحبه‌کنندگان و کدگذار و تحلیلگر به تقویت اعتبار کمک کرده است. همچنین نظر و دیدگاه ناظر طرح و تأیید ایشان درباره روش تحلیل و کدگذاری و طبقات، در مسیر تحلیل داده‌ها انجام شد. برای نشان دادن تکرارپذیری کدهای تکرار شونده، سعی شد برای کدهای تکرار شونده، نقل‌قول‌های مختلف از افراد با مشخصات متفاوت سنی و جنسی و اقتصادی - اجتماعی ارائه شود.

بازبینی اعضا:^{۲۷} محقق در این تحقیق، ضمن درگیر بودن کامل با موضوع، در همه مصاحبه‌ها و ایجاد ارتباط خوب با مشارکت‌کنندگان در تحقیق، در پایان هر مصاحبه انگیزه‌ها و درون‌مایه‌های مرتبط با موضوع تحقیق را از مصاحبه و بحث گروهی استخراج کرده و به شرکت‌کننده بازخورد داده تا از درستی آن مطمئن و در صورت داشتن هرگونه مغایرت، اصلاح شود.

بازتاب یا موقعیت محقق:^{۲۸} مجری طرح دارای تخصص مطالعات جمعیتی با رویکرد سلامت باروری بوده و حدود بیست سال در حوزه سلامت جنسی و باروری جوانان پژوهش انجام داده است و جنسیت او مؤنث می‌باشد. برای مصاحبه با پسران و دختران نوجوان، لازم بود مصاحبه‌کنندگانی از هر دو جنس، جوان و تحصیل کرده به کار گرفته شوند. مصاحبه‌کنندگان در تمام طول تحقیق، کاملاً از امکان تاثیر دیدگاه‌های خود بر نتایج مطلع بودند. بنابراین تلاش کردند نتایج تحلیل متأثر از دیدگاه‌های محقق و مصاحبه‌کننده نباشد. همچنین آن‌ها سعی کردند نظرات و دیدگاه‌های شرکت‌کنندگان را با نظرات شخصی خود هنگام مصاحبه و کدگذاری و تحلیل، آلوده نکنند و از ایجاد خطا در اعتبار نتایج بپرهیزند.

بررسی همتایان:^{۲۹} به علت ماهیت ذهنی تحلیل و تفاوت افراد در این زمینه، توافق کامل کدگذاری‌ها بین افراد به طور کامل میسر نبود. ولی جهت اطمینان از اجماع محققان از نحوه کدگذاری برای افزایش اعتبار نتایج، کدها و طبقات با دو نفر از پژوهشگران کیفی تحقیق در میان گذاشته شد و در خصوص آن‌ها اجماع حاصل شد.

در انتخاب شرکت‌کنندگان برای مصاحبه عمقی، برای ایجاد حداکثر تنوع در آن‌ها، تجربیات و دیدگاه‌های مختلف در نظر گرفته شد.

آزمون سنجش دقیق^{۳۰} به‌علاوه همه راهبردهای ذکرشده، تمام مراحل تحقیق و تحلیل، به‌جزئیات توضیح داده شد تا مطالعات مشابه بتوانند با مشخصات مشابه انجام شود و نتایج قابل‌مقایسه با مطالعات مشابه باشد.

بیان یافته‌ها

مشخصات اجتماعی - اقتصادی و جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در تحقیق، در جدول ۲ آمده است. این نمونه از نظر جنس، نوع مدرسه، تحصیلات والدین، وضعیت اقتصادی و منطقه آموزش و پرورش از حداکثر تنوع برخوردار بود که این امر به انتقال‌پذیری نتایج طرح کمک می‌کند.

جدول ۲: توزیع مشخصات جمعیت‌شناختی، اقتصادی و اجتماعی مشارکت‌کنندگان در پژوهش

تعداد	متغیر	تعداد	متغیر
	نوع مدرسه		جنس
۳۸	دولتی	۲۵	دختر
۱۶	غیرانتفاعی	۲۹	پسر
	تحصیلات مادر		تحصیلات پدر
۲	ابتدایی	۲	ابتدایی
۴	راهنمایی و متوسطه	۶	راهنمایی و متوسطه
۲۳	دیپلم	۱۹	دیپلم
۱۸	فوق دیپلم و لیسانس	۱۶	فوق دیپلم و لیسانس
۱	فوق لیسانس و دکتری	۴	فوق لیسانس و دکتری
۶	بدون پاسخ	۷	بدون پاسخ
	مناطق آموزش و پرورش در تهران		وضعیت اقتصادی
۱۵	منطقه ۴	۱	ضعیف / متوسط رو به پایین
۱۱	منطقه ۵	۲۶	متوسط / متوسط رو به بالا
۴	منطقه ۸ و ۶	۱۴	خوب
۵	منطقه ۱۳	۳	عالی
۱۰	منطقه ۱۶	۱۰	بدون پاسخ
۸	بدون پاسخ		

طبقات استخراج شده

عوامل خانوادگی زمینه‌ساز مصرف محتوای جنسی نامتعارف (پورنوگرافی) در نوجوانان، در سه طبقه اصلی استخراج گردید: کنترل و نظارت نامتعادل، مشکلات ارتباطی و عاطفی در خانواده و ضعف شناختی والدین. برعکس، عوامل بازدارنده مصرف پورنوگرافی عبارت بود از: کنترل و نظارت متعادل والدین، ارتباط کلامی و عاطفی اعتمادساز در خانواده، حمایت عاطفی در خانواده و پایبندی ارزشی و اخلاقی خانواده. از نگاه نوجوانان، راهکارهای پیشنهادی در سطح خانواده برای کاهش آسیب‌پذیری نوجوانان در دو طبقه اصلی عبارت بود از: اعمال کنترل و نظارت متعادل خانواده و تقویت رابطه عاطفی و کلامی مناسب والد - فرزند. در

ادامه، هریک از طبقات استخراج شده از تحلیل به همراه طبقات فرعی و نقل قول نوجوانان به تفصیل شرح داده می شود.

جدول ۳: حیطة، طبقات و کدهای باز استخراج شده با رویکرد استقرایی در پاسخ به سؤال تحقیق

حیطه	طبقات	طبقات فرعی و تعداد کدهای باز
۱. عوامل زمینه ساز، مبتنی بر خانواده (۱۳۱ کد)	کنترل و نظارت نامتعادل خانواده (۱۰۰ کد)	<ul style="list-style-type: none"> خانواده سهل گیر و آزاد (۷۰ کد) محدودیت و کنترل سخت گیرانه والدین (۳۰ کد)
	مشکلات ارتباطی و عاطفی در خانواده (۲۴ کد)	<ul style="list-style-type: none"> نبود محبت و رابطه عاطفی در خانواده (۱۰ کد) عدم حضور کافی والدین در منزل (۸ کد) شکاف نسلی بین والد و فرزند (۶ کد)
	ضعف شناختی والدین (۷ کد)	<ul style="list-style-type: none"> ضعف سواد رسانه ای والدین (۷ کد)
۲. عوامل بازدارنده، مبتنی بر خانواده (۱۳۴ کد)	کنترل و نظارت متعادل والدین (۹۹ کد)	<ul style="list-style-type: none"> تعادل در نظارت والدین (۷۶ کد) اعتماد سازی توسط والدین (۲۲ کد)
	ارتباط عاطفی و کلامی اعتماد ساز در خانواده (۱۲ کد)	<ul style="list-style-type: none"> ارتباط کلامی بین نوجوان و والدین درباره فضای مجازی (۱۲ کد)
	حمایت عاطفی در خانواده (۱۶ کد)	<ul style="list-style-type: none"> صمیمیت در خانواده (۱۶ کد)
۳. راهکارهای پیشنهادی مبتنی بر خانواده (۷۳ کد)	پایبندی ارزشی و اخلاقی خانواده (۷ کد)	<ul style="list-style-type: none"> بهره مندی از خانواده ارزشی و اخلاقی (۷ کد)
	اعمال کنترل و نظارت متعادل خانواده (۳۳ کد)	<ul style="list-style-type: none"> کنترل و نظارت متعادل (۳۳ کد)
	رابطه عاطفی و کلامی مناسب والد - فرزند (۴۰ کد)	<ul style="list-style-type: none"> صحبت والد - فرزند درباره فضای مجازی و آسیبها (۲۵ کد) ارتباط صمیمی والد - فرزند و سایر اعضای خانواده (۱۵ کد)

۱. عوامل زمینه ساز (تسهیل کننده) مبتنی بر خانواده

برخی از عوامل خانوادگی که موجب می شود نوجوانان بیشتر در فضای مجازی و اینترنت در جستجوی موضوعات جنسی باشند، با ۱۳۱ کد باز در ۳ طبقه کنترل و نظارت نامتعادل، مشکلات ارتباطی و عاطفی در خانواده و ضعف شناختی والدین قرار گرفتند.

کنترل و نظارت نامتعادل خانواده

این طبقه اصلی با ۱۰۰ کد باز از دو طبقه فرعی خانواده سهل گیر و آزاد و محدودیت و کنترل سخت گیرانه والدین تشکیل شده است.

خانواده سهل گیر و آزاد

یکی از عوامل مهم خانوادگی که به طور تکرار شونده ای با مواجهه و دسترسی نوجوانان با محتوای جنسی نامتعارف ارتباط داشت، سهل گیری و آزاد بودن خانواده است. برخی خانواده ها خیلی به ارزش ها پایبند نبوده و به گفته نوجوانان، خود والدین نیز درگیر برخی از همین فعالیت های خارج از عرف مثل روابط فزاینده ای هستند و این خود زمینه ساز مصرف محتوای جنسی نامتعارف در نوجوانان است. پسری ۱۷ ساله از مدرسه دولتی در منطقه ۴، درباره اینکه والدین سهل گیر که خود درگیر مسائل مشابه، مثل رابطه با جنس مخالف هستند، این چنین می گوید: «فکر کنم / انقدر خودشون درگیری داشته باشن که نتونن اصلاً چک کنن یا اینکه اصلاً خانواده ها هم خودشون درگیر این کار باشن». به گفته برخی نوجوانان، انگیزه برخی والدین، داشتن راحتی بیشتر برای پرداختن به این امور بوده است. به همین دلیل، با دادن آزادی به فرزندان خود و تشویق

آن‌ها به ارتباط با جنس مخالف، خود نیز راحت‌تر می‌توانند سرگرم مسائل و امور و روابط خود باشند؛ این امر به‌خصوص در مادر و پدرهایی که جدا شده‌اند، بیشتر وجود دارد. در واقع این موضوع یک استراتژی برای والدین جدا شده محسوب می‌شود.

این آزادی به‌خصوص در پسران بیشتر از دختران گزارش شده است. به‌طوری که نوجوانان می‌گفتند برخی خانواده‌ها عمداً، پسرشان را به دیدن این تصاویر تشویق می‌کنند و معتقدند این صحنه‌ها هیچ اشکالی برای فرزندشان ندارد. پسری ۱۷ ساله از دبیرستان دولتی منطقه ۴ چنین توضیح داد: «حتی من پدر و مادری رو می‌شناسم که پسرشون رو تشویق می‌کنن که دنبال این مطالب باشه و خودارضایی هم حتماً بکنه و اعتقادشون اینه که این مسائل برای بدن لازم و ضروری هست. اشکال شرعی هم نداره. پسرشون هم انجام می‌ده دیگه.»

همچنین محیط باز و آزاد خانواده و صحبت بی‌پرده درباره موضوعات جنسی بین اعضای خانواده و اقوام، یکی از عوامل تشویق کننده است که حتی با وجود فقدان مشکلات عاطفی، باعث گرایش نوجوان به دیدن موضوعات جنسی در اینترنت و فضای مجازی می‌شود. این تشویق و سهل‌گیری تنها درباره نوجوانان پسر نیست. در برخی موارد مصاحبه‌شوندگان از مادرهایی صحبت می‌کردند که دخترانشان را به رابطه با جنس مخالف تشویق می‌کنند. اصطلاح «مادر خود پایه است» در اظهارات برخی نوجوانان به چشم خورد. برخی علت سهل‌گیری را عدم حساسیت خانواده بر روی فرزند و نبود نظارت جدی منتسب کردند که از عوامل مهم تکرارشونده بود و به نظر می‌رسد در برخی خانواده‌ها در حال افزایش است. در واقع، درگیری‌های متعدد خانواده یا شاغل بودنشان باعث شده فرصت کافی برای نظارت بر فرزند در استفاده از اینترنت و فضای مجازی نداشته باشند. پسری ۱۶ ساله از دبیرستان غیرانتفاعی منطقه ۵ در این خصوص گفت: «لان کمتر خانواده‌ای شده که دیگه نظارتی داشته باشه. مخصوصاً بچه‌های دوم و سوم را ول می‌کنن. کاری ندارن چی کار می‌کنن. یا شاغلن، بچه‌ها تنها خونه می‌مونن، رمز وای‌فای یا مودم رو بهشون می‌دن می‌گن برین هرکاری خواستین بکنین.» برخی علت نبود نظارت را اشتغال هر دو والد و تنه‌بودن فرزند برای زمان طولانی می‌دانند، برخی نیز به داشتن فرزند دوم و سوم و عدم زمان و انرژی کافی برای نظارت بر آن‌ها اشاره داشتند. یکی از حوزه‌های سهل‌گیری والدین از نظر نوجوانان، در تعامل با دوستان و رفت‌وآمد با آن‌هاست که می‌تواند اثر منفی داشته باشد. پسری ۱۷ ساله از مدرسه غیرانتفاعی منطقه ۵ درباره پنهان کاری و استفاده از اینترنت کافی‌شاپ‌ها با دوستان خود این‌چنین می‌گفت: «بیشتر دوست دارم وقتی با دوستانم می‌رم قهوه‌خونه، برم تو فضای مجازی. البته پدر و مادرم نمی‌دونن من می‌رم قهوه‌خونه و قلیون می‌کشم. آخه تو قهوه‌خونه‌ها وای‌فای رایگان داره. خیلی خوبه.» در واقع امکان دسترسی رایگان به اینترنت در قهوه‌خانه، موجب می‌شود جمع دوستان در قهوه‌خانه‌ها نه تنها با رفتارهایی مانند قلیان کشیدن دسته‌جمعی همراه باشد، بلکه هم‌زمان با دسترسی به اینترنت رایگان، می‌توانند محتوای نامتعارف جنسی و ارتباطاتی را نیز در این بین برقرار کنند، در حالی که والدین از هیچ‌چیز خبر ندارند.

به اعتقاد برخی از مشارکت کنندگان در تحقیق، گاهی سهل‌گیری زیاد خانواده در دسترسی بدون محدودیت به ماهواره، موجب ایجاد حس کنجکاوی جنسی در نوجوانان شده تا به جست‌وجوی محتوای جنسی نامتعارف در اینترنت و فضای مجازی بپردازند. در دسترس قرار دادن ماهواره خود نوعی علامت

آزادبودن والدین است و به اعتقاد بسیاری از نوجوانان، زمینه را برای کنجکاوی بیشتر آن‌ها دربارهٔ محتوای جنسی نامتعارف فراهم می‌کند. دربارهٔ نقش ماهواره، پسری ۱۶ ساله از مدرسهٔ غیرانتفاعی منطقه ۴ چنین گفت: «من فکر می‌کنم ماهواره‌ها هم خیلی تأثیر داشته تو این چند ساله. یعنی مثلاً فیلمای خوبی نمی‌ذاره. جم‌تی‌وی و فارسی‌وان و اینا.» در واقع نوعی تهییج جنسی از طریق ماهواره در نوجوان اتفاق می‌افتد و با توجه به سهل‌گیری والدین، نوجوان به جست‌وجوی محتوای جنسی در اینترنت و فضای مجازی می‌پردازد. مواجههٔ ناخواسته با محتوای نامتعارف جنسی در ماهواره و ایجاد کنجکاوی، یکی دیگر از عواملی ذکر شد که موجب کنجکاوی نوجوانان برای مسائل جنسی در اینترنت می‌شود. پسری ۱۷ ساله از مدرسهٔ دولتی منطقه ۴ در این باره گفت: «بیشترش آگاهانه هست. اولین بارش خیلی هاش تصادفیه، مثلاً نود درصد یا هشتاد درصد تصادفیه. مثلاً شما داری کانال ماهواره عوض می‌کنی، یکهو مثلاً یه کانال پورن میاد واسه تون. مثلاً می‌ری تو یه سایت، بعد یه صفحه باز می‌شه، بعد نوشته لینک زیر را کلیک کنید، بعد می‌زنی روش، ولی می‌بینی یه چی دیگه باز شده. وقتی باز شد، زیرش نوشته اگر سنتان کمتر از هیجده هست، صفحه را ببندید. در صورتی که باید قبلش می‌نوشت.» در واقع به‌نوعی ناخواسته نوجوان را در معرض محتوای نامتعارف قرار می‌دهند.

عدم محدودیت در دسترسی به اینترنت و گوشی هوشمند، یکی از عوامل مهم دیگر بود که ذکر شد. برخی خانواده‌های آزاد، حتی در خرید گوشی همراه و اینترنت نامحدود، کاملاً سهل‌گیرانه رفتار می‌کنند. دختری ۱۸ ساله از مدرسهٔ دولتی منطقه ۱۶ دربارهٔ سهل‌گیری والدین و نبود نظارت این چنین گفت: «وقتی مادر و پدر این بچه براشون مهم نیست که بچه‌شون داره چی کار می‌کنه و آیندهٔ این بچه چی می‌شه، حواسشون نیست که چه بلایی سر خودش و خانواده‌ش میاره و بعد دیگه آبرو و حیثیتش هم می‌ره. این جور فیلما را دیدن و تو این فکر کردن از الان، دیگه آینده‌ای برای این بچه‌ها نمی‌ذاره. خیلی از خانواده‌ها بچه‌هاشون رو ول کردن، خیلی باز گذاشتن. چون مادر بی‌حجاب تو شبکهٔ مجازی، خب دختر هم همین راه رو می‌ره.» در واقع به‌نظر نوجوانان، خود والدین مهم‌ترین الگو برای فرزندان هستند. اگر مادری خود پایبند برخی ارزش‌ها نباشد و مداوم در فضای مجازی و سرگرم‌فعالیت‌های خود باشد، فرزند هم همین مسیر را می‌پیماید. دختری ۱۶ ساله از مدرسهٔ دولتی منطقه ۱۳ بی‌پرده صحبت کردن و سهل‌گیری والدین دوستانش دربارهٔ مسائل ذکرشده چنین گفت: «ونا خیلی راحت با مامانشون حرف می‌زنن. مامانشون پایه‌س. با دوست پسر دخترشون می‌رن بیرون، حتی دختر رو آزاد می‌ذارن که بره خونهٔ پسره. انقدر جامعه خراب شده. خیلی راحت به مادرشون می‌گن همدیگه رو بوسیدیم و... هم اینکه پدر و مادر اگه هر کاری رو راحت جلو بچه بکنن، تأثیر بد می‌ذاره و اونا رو به این سمت می‌کشونه یا پدر و مادری که طلاق می‌گیرن هم تأثیر داره.» در نتیجه شکاف در روابط خانوادگی و سهل‌گیری از عوامل مؤثر در گرایش به محتوای جنسی نامتعارف جنسی و رفتارهای مرتبط در اینترنت و فضای مجازی و متعاقب آن در دنیای واقعی است.

محدودیت و کنترل سخت‌گیرانه والدین

با وجود اینکه یکی از کدهای تکرارشونده، سهل‌گیری والدین و نبود کنترل و نظارت متعادل والدین به‌عنوان عاملی برای جست‌وجوی بیشتر و کنجکاوی بیشتر نوجوانان دربارهٔ محتوای جنسی نامتعارف بود، عامل دیگری مبنی بر سخت‌گیری و کنترل و نظارت سخت‌گیرانهٔ والدین به‌طور تکرارشونده در اظهارات نوجوانان به‌عنوان عامل مهم کنجکاوی نوجوانان برای مضامین غیراخلاقی برشمرده شد (۳۰ کد باز). هرچند

تکرار آن کمتر از سهل‌گیری والدین بود. در واقع هر دو سر طیف، هم سهل‌گیری افراطی و هم سخت‌گیری افراطی، عواقب منفی در خصوص دسترسی به موضوعات جنسی غیراخلاقی در نوجوانان دارد.

تعداد زیادی از نوجوانان همچنین معتقد بودند محدودیت دسترسی به اینترنت و گوشی هوشمند، نتیجه عکس دارد و موجب می‌شود فرد عطش بیشتری برای این موضوعات داشته باشد و به هر طریقی به این مطالب دست یابد. همچنین برخی معتقد بودند محدودیت موجب حرص و کنجکاوای بیشتر می‌شود. این موضوع به‌طور تکرارشونده در بین اظهارات افراد دیده شد. این گروه از نوجوانان معتقد بودند که سخت‌گیری بیش از حد والدین موجب گرایش نوجوانان به سایر دوستان می‌شود و آن‌ها از خانواده فاصله می‌گیرند. به‌نظر آنان بهترین حالت در اختیار قرار دادن گوشی، ولی با نظارت و کنترل است. برخی محدودیت‌ها برای رفت‌وآمد با دوستان، منجر می‌شود نوجوان به استفاده از گوشی و فضای مجازی متمایل شود و به‌خصوص مطالب غیراخلاقی را بیشتر جست‌وجو کند. پسری ۱۸ساله از مدرسه دولتی منطقه ۱۶ در این باره گفت: «از نظر من، سخت‌گیری بیش از حد خانواده باعث می‌شود طرف بره سمت رفیقاش، وقتی پسر رو سخت‌گیری بیش از حد بدن، وقتی بیرون میاد، وقتی چیزی جدید ببینه، نتونه گرایش پیدا کنه به خانواده، بیشتر به فضای بیرون تمایل داره. مثلاً خانواده همه چی در اختیار طرف بذاره و گوشی و نت و کامپیوتر باشه، ولی کنترل داشته باشه.» برخی این محدودیت‌ها را از جامعه نیز می‌دانند که از کودکی موج‌های بازدارنده که ایجاد احساس گناه می‌کند، موجب تمایل بیشتر در نوجوانان پس از مواجهه با موضوعات جنسی می‌شود. حتی جدایی جنسیتی در مدارس را نوعی محدودیت برشمرده که خود موجب کنجکاوای بیشتر در نوجوانان می‌شود.

ایجاد محدودیت از نگاه نوجوانان کارساز نیست و در بسیاری از مواقع نوعی بی‌اعتمادی و توهین محسوب می‌شود و نتایج مخرب بیشتری در پی خواهد داشت. پسری ۱۷ساله از مدرسه دولتی منطقه ۸ در این مورد که نوجوانان در صورت محدودیت راه‌هایی برای رسیدن به اهداف خود به‌صورت پنهانی پیدا می‌کنند و محدودیت‌ها بی‌اثر و گاه محرک است، این‌گونه توضیح داد: «به‌هیچ‌عنوان نمی‌ذارم گوشی‌م رو بگیرن. چون یه نوع توهینه برای من. ولی اگه وای‌فای رو هم جمع کنن، من بسته اینترنتی می‌خرم. در هر صورت، نمی‌تونن محدود کنن. بالاخره راه فرار رو پیدا می‌کنم.» به‌اعتقاد نوجوانان محدودیت نه‌تنها چاره کار نیست، بلکه نوجوانان بالاخره راه‌هایی برای دسترسی پیدا می‌کنند و به پنهان‌کاری روی می‌آورند.

یا حتی در تأیید این موضوع، در دختران نیز محدودیت بدون صمیمیت و توضیح چرایی و ارائه دلایلی مستدل، نتیجه بازدارندگی در دختران نیز نداشته و موجب می‌شود آن‌ها راه‌های دیگر برای رسیدن به هدف خود پیدا کنند. دختری ۱۷ساله از مدرسه دولتی در این خصوص این‌گونه توضیح داد: «سوی گروهمون کسایی رو می‌شناسیم که خیلی باید و نباید براشون تعیین می‌کنن. اونا حتماً این کار رو انجام می‌دن. و حتی شده موبایل آوردن تو مدرسه، با اینکه ممنوعه و پسورد وای‌فای مدرسه رو هک کردن و رفتن تو اینترنت، چون گفتن نباید بری، ولی توضیح ندادن چرا و اجبار بوده. خانواده با ما صحبت کردن، ولی اونا فقط گفتن نباید و توضیح ندادن.» لذا محدودیت بدون حفظ رابطه عاطفی با نوجوان، اثر عکس داشته و نمی‌تواند اثر بازدارندگی داشته باشد.

برعکس نوجوانی دیگر درباره نقش مثبت اعتماد والدین و عدم اعمال محدودیت بر نوجوانان و دوری

آن‌ها از رفتارهای افراطی و خارج عرف در فضای مجازی و اینترنت، این‌گونه گفت: «گر خانواده‌م من رو محدود می‌کردن بدتر بود. محدود کردن خانواده‌ها هم خیلی تو این قضیه تأثیر داره. باعث می‌شه بیشتر به این سمت و سو برن بچه‌ها. به من اعتماد دارن و اون جور محدودم نکردن. منم کمتر می‌رم سراغ این چیزها، ولی بچه‌هایی که خیلی محدودن و گوشی‌هاشون رو پدر و مادرشون هی چک می‌کنن، بیشتر این فعالیتها رو تو فضای مجازی دارن.» در واقع اعتقاد داشتند که بسته‌بودن بیش از حد خانواده و محدودیت باعث می‌شود فرزندان به‌طور افراطی به‌سمت مضامین غیراخلاقی بروند.

نوجوان پسر ۱۶ساله یک مدرسه غیرانتفاعی منطقه ۵ دربارهٔ محرومیت از مودم و دسترسی به اینترنت، به‌دلیل سخت‌گیری والدینش و استفاده پنهانی از گوشی می‌گوید: «گر بدونه من این چیزها رو می‌دونم، بیچاره‌ام. خودم قبلاً که این فیلمها رو می‌دیدم استرس می‌گرفتم یا مثلاً فکر می‌کردم الان مامانم میاد تو اتاق. من ترس از پدر و مادرم رو زیاد داشتم. خیلی می‌ترسیدم. اگه می‌فهمیدن، قطعاً عصبانی می‌شدن. گوشی‌م رو می‌گرفتن ازم. البته به بار شده که سر نمره‌هام تو راهنمایی که خیلی افت کردم، گوشی‌م رو گرفتن ازم، بعد ندادن بهم تا اول دبیرستان. به‌نظر من خانواده‌ها اگه محدود نکنن، دیگه کسی نمی‌ره سراغشون. مثلاً من اول راهنمایی به مامانم می‌گم مودم بگیر، می‌گه نه. پدرم البته بگم می‌گیره. پدرها چون نیستن اصلاً زیاد نمی‌دونن. برای همین کمتر سخت می‌گیرن. ولی مادرم نگرفت، من رفتم سراغ گوشی بدتر شد.» برخی اظهار می‌داشتند پسرانی که در خانواده‌های به‌شدت مذهبی بودند، به‌علت محدودیت بیش از حد، بیشتر به رفتارهای نامتعارف و جست‌وجوی محتوای جنسی در اینترنت و فضای مجازی گرایش دارند. دختری ۱۷ساله از مدرسه دولتی در این خصوص گفت: «بعضی موقع‌ها هم به خانواده که خیلی متعصبه، ممکنه از اون طرف بوم بیفته بچه‌شون. الان من پسرای مذهبی می‌شناسم که از اونور بوم افتادن همه‌ش دنبال این چیزان.» یکی از موضوعاتی که در سخت‌گیری بیش از حد والدین برای نوجوانان مطرح می‌شد، نبود اعتماد به نوجوانان است که بی‌اعتمادی اثر بسیار منفی بر شخصیت آنان می‌گذاشت. آن‌ها تمایل داشتند مورد اعتماد و اطمینان والدین باشند و سخت‌گیری نوعی سلب اعتماد محسوب می‌شد که موجب لجبازی و اثرات معکوس می‌شد.

مشکلات ارتباطی و عاطفی در خانواده

دومین طبقهٔ اصلی عوامل خانوادگی تسهیل‌کنندهٔ مصرف محتوای نامتعارف جنسی اینترنت و فضای مجازی در بین نوجوانان عبارت است از مشکلات ارتباطی و عاطفی در خانواده. این طبقه شامل سه طبقهٔ فرعی «نبود محبت و رابطهٔ عاطفی در خانواده»، «عدم حضور کافی والدین در منزل» و «شکاف نسلی بین والد - فرزند» است.

فقدان رابطهٔ عاطفی در خانواده

نبود ارتباط صمیمی و عاطفی بین والد و فرزند و بین سایر اعضای خانواده، نقش مهمی در گرایش نوجوان به مصرف محتوای جنسی نامتعارف در اینترنت و فضای مجازی دارد. دختران و پسران نوجوان یکی از مهم‌ترین عوامل را احساس نیاز به نوعی حمایت عاطفی از سوی والدین داشتند که با احساس دوست داشته شدن توسط آنان، گفت‌وگو و ارتباط کلامی با آن‌ها و لحنی خوب و صمیمی در پندواندرز دربارهٔ آسیب‌ها همراه باشد. نبود تعامل خوب والد - فرزند، موجب گرایش نوجوانان به افراد دیگر از طریق

ارتباط گرفتن در فضای مجازی می‌شود. دختری ۱۸ ساله از مدرسه غیرانتفاعی منطقه ۴ درباره نقش محیط خانواده و صمیمیت با نوجوان در گرایش به اینترنت و روابط با جنس مخالف این چنین گفت: «به نظر من اگر کسی مامانی نداشته باشه که هواشو داشته باشه یا به جایی از زندگی ش بلغزه، خیلی دست به این کارا می‌زنه. من یه مورد داشتم که باهاش صحبت می‌کردم می‌گفت: وقتی مادر با آدم کنار نیاد و بگه که من اصلاً تو را نمی‌خواستم یا دوست ندارم، یه همچین مشکلاتی تو زندگی باشه، می‌گه که منم ناچارم و می‌رم به سمت پسری که این حرفا رو بهم بزنه و بعدش پشیمونه از رابطه‌ای که با هم داشتند.» بر اساس این نقل قول، به نظر می‌رسد فقدان روابط عاطفی با مادر و پدر، به خصوص مادر با دختران، منجر به گرایش به گرفتن ارتباطات مجازی و حقیقی با جنس مخالف و آسیب‌پذیری در ارتباط است که موجب پشیمانی نیز می‌شود. درباره پسران هم، نقش پدر و رابطه صمیمی با پسر تأکید شده است. پسری ۱۸ ساله از مدرسه غیرانتفاعی منطقه ۱۶ در این خصوص این گونه گفت: «پدره باید دوست بچه‌ش باشه، نه اینکه کنترل کنه و هی دیکتاتور باشه. باید به بچه بگه تو باید استفاده کنی، منتها باید راهش یاد بده. باید بهش یاد بده الان با این دختره رفیق شی، آینده‌ت این می‌شه، این می‌شه، این می‌شه! بعد مسیر مخالفشم می‌گه که وقتی نکردی، این می‌شه. حالا هرکدوم رو که می‌خوای امتحان کن. حق انتخاب باید بدن اولیا.»

همچنین توجه به نیازهای نوجوانان یکی از موارد دیگر بود. دختری ۱۷ ساله از مدرسه دولتی منطقه ۱۳ درباره بی‌توجهی به نیازهای نوجوان در گرایش به رفتارهای نامتعارف، این چنین گفت: «تفاقی الان که سر کلاس بودم، دوسه تا از بچه‌ها بودن، بچه‌های مثبتی هستن، مثلاً می‌گن می‌خوام برم کلاس کنگ‌فو، بعد بابام آدرس اونجایی رو که کنگ‌فو داره درآورده بود؛ ولی مامانم گفته نمی‌خواد، انداخته دور. خانواده وقتی یکی این جور چیزا رو دوست داره، اگه مانع بذاره سر راهش و اجازه نده بهش، خب می‌ره دنبال یه کارای دیگه. مثلاً می‌ره، یه پسر بهش پی‌ام می‌ده، باهاش خوب برخورد می‌کنه، می‌بینه رابطه اون پسر باهاش از رابطه مادرش با خودش بهتره. بعد جذب اون می‌شه. ولی خب اگه مادری بذاره بره کلاس دیگه یه همچین چیزی پیش نیامد.» مصاحبه‌شونده عدم پاسخ‌گویی به نیازهای مثبت نوجوانان را عاملی برای استفاده بی‌رویه از اینترنت برای مخالفت با خانواده می‌داند.

عدم حضور کافی والدین در منزل

مشغله فراوان و خستگی والدین از عوامل دیگر است که فرصت کنترل و نظارت بر رفتار نوجوان و حتی رابطه صمیمی با آن‌ها را می‌گیرد و نوجوانان در این فاصله، بدون نظارت آن‌ها فعالیت‌هایی، مثل رفت‌وآمد با دوستان و دسترسی به فضای مجازی دارند که از والدین مخفی می‌ماند. تنهایی نوجوانانی که هر دوی والدین شاغل هستند نیز خود یک عامل مهم است که موجب می‌شود برای سرگرمی از گوشی و اینترنت استفاده کنند. در واقع عدم حضور هر دوی پدر و مادر، خود شرایطی آزاد برای فعالیت‌های نوجوان، از جمله فعالیت در فضای مجازی ایجاد می‌کند. دختری ۱۵ ساله از دبیرستان دولتی درباره عدم حضور والدین این گونه می‌گوید: «پدرمادرا سرشون خیلی شلوغه یا هر دو شاغل هستن. مادر غروب میاد، دختر هم راحت بعد از مدرسه می‌ره بیرون، دنبال دوست‌بازی و اینا و غروب هم میاد خونه، مادرم چیزی نمی‌فهمه. بدون اینکه خانواده بفهمن.» دختر ۱۷ ساله از مدرسه دولتی نیز در این خصوص گفت: «بعد، من از همون اول چون پدر و مادرم هر دو سر کار می‌رفتن، چون مامانم و بابام شاغل بودن، همیشه تنها ییم. بیشتر سرگرمی مون

گوشی مونه و بیشتر بیرونیم.» به نظر می‌رسد کاهش و عدم نظارت والدین می‌تواند بستری برای استفاده بیشتر از فضای مجازی ایجاد نماید.

شکاف نسلی بین والد - فرزند

شکاف نسلی و نداشتن زبان مشترک یکی از عواملی است که والدین نمی‌توانند دربارهٔ اینترنت و فضای مجازی با نوجوان خود صحبت کنند. زمانی که محقق دربارهٔ وجود رابطه کلامی بین والدین و نوجوانان دربارهٔ اینترنت و مسائل جنسی و آسیب‌های آن سوال کرد، دختری ۱۷ ساله از دبیرستان دولتی منطقه ۱۳ تهران این چنین گفت: "الان پدر و مادرها مال دهه ۴۰ هستن، بچه‌ها مال دهه ۷۰ هستن، خیلی همدیگر را درک نمی‌کنن. حرف همدیگر را نمی‌فهمن. بهتره پدر و مادر بیان با زبان بچه حرف بزنن با حال و هوای اونا. خب مادری از بچش خبر داشته باشه خیلی بهتره تا اینکه یکی کتاب جلوش بازه یکی کلش تو گوشیه". در واقع نوجوان انتظار دارند والدین بتوانند شکاف نسلی را درک کرده و خود را به نوجوان نزدیک کرده و از پنجره آن‌ها به موضوع نگاه کنند و با ایجاد ارتباط نزدیک‌تر از اوضاع آن‌ها با خبر بوده تا به نتایج بهتری برسند.

وجود دهه‌ها فاصله بین دو نسل، موجب می‌شود که احساس کنند شکاف مهم فرهنگی و اعتقادی و باوری بین نسل جدید و والدین وجود دارد و ممکن است پذیرش برخی از رفتارها را نداشته باشند. دختری ۱۶ ساله از مدرسه غیرانتفاعی منطقه ۵ در این خصوص توضیح داد: "آخه خانواده‌های ما مال یه نسل دیگه یه دهه دیگه هستن هنوزم خیلی‌اشون سنتی هستن و براشون سخنه دوست دختر و پسر داشتن و چت کردن. ولی بعضیا هم نه براشون عادی هست. اما بیشتریا به نظرم سنتی هستن و اگر با بچه‌هاشونم صحبت کنن ته دلشون باز این چیزها بد هست و همش دوست دارن بچه‌هاشون را از این فضاها بکشن بیرون حتی اگه راجع بهش صحبت هم بکنن. ولی کلا به نظر من راحت درباره این‌ها صحبت نمی‌کنن". به نظر می‌رسد نگاه سنتی والدین آن‌ها را از تعامل و ارتباط کلامی با فرزند خود دربارهٔ مسائل جنسی باز می‌دارد. قسمتی از این موضوع به نداشتن اطلاعات و مهارت دربارهٔ این مکالمه است و قسمتی به علت باورهای سنتی دربارهٔ نادرستی طرح این گونه موضوعات با نوجوان است که از اعتقادات و باورهای سنتی و مذهبی ممکن است نشأت گیرد. دختری ۱۶ ساله از دبیرستان غیرانتفاعی منطقه ۵ تهران دربارهٔ اختلاف بین باورهای والدین و نوجوانان و تحولات ایجاد شده در نسل جدید این چنین گفت: "نو خانواده‌های ایرانی هنوز براشون جا نیفتاده که مثلا پدر و مادری قبول بکنن دختر یا پسرشون مخصوصا دخترشون با یه جنس مخالف رابطه داشته باشه و این حرف‌ها را بزنن یا این کارها را بکنن. ولی بچه‌ها این را درک نمی‌کنن و همین مشکل آفرینه". وقتی محقق از او سوال می‌کند که آیا با مادرت دربارهٔ این موضوعات راحت صحبت می‌کنی، او این چنین پاسخ می‌دهد: "من اختلاف سنیم با مادرم خیلی زیاده من یه دونه فرزندم پدر و مادرم دیر از دواج کردن و من را توسی و شش سالگی به دنیا آوردن. البته خیلی سعی می‌کنن که آپدیت باشن. مثلا یه بار می‌خواستیم بریم مسافرت من گفتم ۵ دقیقه برم ببینمش دوستم را. مادرم گفت نه تو الان با لباس مدرسه بری یکی ببینه آبروی ما میره، مردم چی میگن گشت بگیرتتون. هنوز فکر میکنه اون دوره هست در حالی که ما رفتیم بیرون همه هم ما را دیدن هیچی هم نشد. انقدر عادی شده حتی همین مدرسه ما دوست پسرشون میان دم در دنبالشون". به نظر می‌رسد بیشتر نگرانی برخی والدین از هنجارهای اجتماعی و انگ اجتماعی و قوانین و مقررات مربوط به تعامل دو جنس در جامعه است نه خود نوجوان.

گاه کودکان و نوجوانان بسیار در تکنولوژی و کار با موبایل و کامپیوتر از والدین خود جلوتر هستند که والدین نمی‌توانند بر کارهای آن‌ها در گوشی و کامپیوتر نظارت داشته باشند، بخشی از این شکاف مربوط به تفاوت نسلی است و برخی از والدین حتی از پیشرفت نوجوان خود در تکنولوژی اینترنت و موبایل شگفت‌زده می‌شوند. به همین دلیل، نوجوانان ممکن است خیلی از نظرات و اعتقادات والدین را قبول نداشته باشند و تصورشان بر این باشد که آن‌ها با اطلاعات روز همراه نیستند چون به تکنولوژی واقف نیستند. دختری ۱۸ ساله از مدرسه دولتی منطقه ۱۶ در این خصوص اینگونه توضیح داد: "مثلاً بچه هفت ساله یه جورى با کامپیوتر عجیب شده و وارد شده که دیگه همه چیز را بلده طوری که پدر و مادر اینطوری نیستن و بلد نیستن یعنی باعث میشه مسیر زندگیشون تغییر کنه زودتر بزرگ بشن کمتر بچی کنن. مادرها متعجب میشن اصلاً". یکی دیگر از ابعاد شکاف نسلی همانطور که اشاره شد میزان آشنایی و استفاده از اینترنت و فضای مجازی است. در واقع اشراف نسل جدید به اینترنت و فضای مجازی و عقب ماندن نسل والدین، موجب افزایش بیش از پیش شکاف نسلی می‌شود.

ضعف شناختی والدین (ضعف سواد رسانه‌ای)

یکی از ابعاد ضعف شناختی والدین، ضعف سواد رسانه است، که می‌تواند به اشکال مختلف تأثیر منفی داشته باشد. آگاهی ندادن والدین از آسیب‌های فضای مجازی و عدم توضیح از جنبه‌های مختلف این تکنولوژی موجب می‌شود نوجوانان بیشتر به سمت آن بروند. در واقع والدین بطور خیلی سربسته نوجوانان را از دسترسی به اینترنت و فضای مجازی و آسیب‌های احتمالی منع می‌کنند، در حالیکه نوجوانان بیشتر تمایل دارند با ارائه دلیل و منطقی و مصداق از سوی والدین، این نظرات صورت بگیرد. یکی از دلایل این موضوع می‌تواند سرگشتگی والدین و نبود سواد رسانه‌ای و اطلاعات کافی در این خصوص باشد. پسری ۱۶ ساله از دبیرستان غیرانتفاعی منطقه ۵ دربارهٔ راهنمایی والدین دربارهٔ آسیب‌های فضای مجازی و اینترنت، اینگونه توضیح داد: "نه نمیگن. شاید بعضی موقع‌ها خیلی چیزا را سربسته گفتن. واضح نمی‌گن فقط می‌گن بد هست که بری تو فضای مجازی و این‌ها. یکی از دلایلی هم که بچه میره ببینه همین هست یعنی باعث کنجکاوی بچه‌ها میشن اگه درست از اول این‌ها را پدر و مادر به بچه‌ها بگن بچه‌ها دیگه آنقدر نمیرن سمت این چیزا. بگن که به این دلیل نباید بری". پس ارائه دلیل و منطقی می‌تواند نوجوانان را بهتر توجیه کند. در تأیید این، دختری ۱۷ ساله گفت: "من فکر می‌کنم که حالا پدرها که نه ولی مادرا راحت راجع بهش حرف بزنن و بگن که چرا ضرر داره، مشکلاتشو بگن و بگن از روی لجبازی نیست و ضرر داره براتون خب بچه‌ها راجع بهش فکر میکردن و اثر داره. من خودم اگه به لج بهم می‌گفتن نرو چون اقتضای سنم هست لج می‌کردم و میرفتم حتما می‌رفتم". در این نقل قول، دربارهٔ دخترها، نقش مادر بسیار تأکید شده که اگر با دختر خود در قالب یک رابطه و ارتباط کلامی راحت و صمیمی صحبت کنند، به جای امر و نهی صرف و بدون ارائه دلایل، اثربخش خواهد بود.

گاه این عدم اطلاع‌رسانی به فرزندان توسط والدین باعث فقدان اطلاعات و سواد رسانه‌ای در خود والدین است. برخی والدین با نصب برنامه‌ای بر روی گوشی خود می‌توانند بر گوشی فرزند خود نظارت داشته باشند ولی همه والدین کافی از این نوع فن‌آوری‌ها را ندارند. بیشتر اطلاع‌رسانی در حد تذکر دادن است که بیشتر موجب لجبازی می‌شود و توضیحات بیشتر در این خصوص به فرزند ارائه نمی‌گردد. دختری ۱۷ ساله از

دبیرستان دولتی در این خصوص گفت: "بیشتر خانواده‌ها هم سواد این را ندارند که بچشونو کنترل کنند بچه با خیال راحت میره تو همه سایت‌ها. یه بار خواهرم تو این سایت‌ها رفته بود سریع بابام فهمیده بود چون گوشی خواهرم به گوشی بابام وصل بود یه برنامه‌ای هست که برای کنترل بچه‌ها هست و روی گوشی بابام بود. ولی همه خانواده‌ها این سواد و آگاهی را ندارند که بچه‌هاشونو کنترل کنن". برخی از نوجوانان از سواد رسانه‌ای والدین خود صحبت می‌کردند و آن را اثر گذارتر از مواجهه مستقیم می‌دانستند اما تعداد این افراد بسیار کم تلقی می‌شدند. به نظر می‌رسد نوجوانان بیشتر از نسل قبل خود با اینترنت و راه‌های پنهان کاری از طریق آن آشنایی دارند که این شکاف نسلی در حوزه دانش فناوری می‌تواند به پنهان کاری نوجوانان در دسترسی و بایگانی برخی محتویات اینترنتی و یا پنهان کردن گفت و گوهای خود با مخاطبان منجر شود.

۲. عوامل بازدارنده، مبتنی بر خانواده

خانواده در عین حال که می‌تواند موجب فراهم آوردن زمینه دسترسی نوجوانان به محتوای جنسی نامتعارف شود، می‌تواند شرایطی فراهم سازد تا دسترسی و مصرف محتوای فوق‌کمترا شود و نقش بازدارندگی داشته باشد. مهم‌ترین عوامل حفاظت‌کننده در سطح خانواده به ترتیب میزان تکرار شونده‌گی در طبقات زیر قرار گرفتند:

کنترل و نظارت متعادل والدین

این طبقه اصلی با ۹۸ کد اولیه از دو طبقه فرعی «تعادل در نظارت والدین» (۷۶ مورد) و «اعتمادسازی توسط والدین» (۲۲ مورد) تشکیل شده است.

تعادل در نظارت والدین

یکی از عوامل بازدارنده، نظارت متعادل توسط والدین بدون از بین بردن اعتماد است، به طوری که نوجوانان معتقد بودند این نوع نظارت نباید حس اعتماد به نوجوان را به چالش بکشد. از یک سو، سهل‌انگاری در کنترل و از سوی دیگر، کنترل سخت‌گیرانه هر دو اثرات نامطلوب در گرایش نوجوان به فضای مجازی و محتوای نامتعارف دارد. درباره تعادل در نظارت بر نوجوانان و نحوه استفاده از اینترنت، پسری ۱۶ ساله از دبیرستان دولتی منطقه ۴ این‌گونه گفت: «خانواده به نظرم نه باید زیاد سخت‌گیر باشه، نه باید زیاد بچه رو ول بکنه، باید یه نظارت درست داشته باشه. مثل خانواده خودم که نه زیاد بره به گوشی بچه‌ش سر بزنه، هی نگاه بکنه، هی بیاد بغل دستش بشینه، چشمش تو گوشی بچه‌ش باشه، نه اینکه بچه رو ول بکنه اصلاً نره سراغ موبایلش.» رعایت حد اعتدال و امتناع از سخت‌گیری بیش از حد و نظارت غیرمحسوس از نظر نوجوانان بیشتر اثربخش است.

گاه والدین به‌طور مستقیم و شفاف از نوجوان خود می‌خواهند که در صورت اتصال به اینترنت، به سایت‌های غیراخلاقی وارد نشوند. یکی از نوجوانان همین تذکر ساده والدین را در بازدارندگی مؤثر دانست. پسر ۱۶ ساله از مدرسه دولتی منطقه ۱۶ در خصوص تجربه خود این‌چنین گفت: «خانواده طی سال تحصیلی گوشی رو ازم می‌گیرن، بعد توی اینترنت هم از وقتی بسته خریدم، گفتن بهم وارد سایتی مبتذل نشو. بعد اینکه، چون من نه دوست داشتم و اینکه اونا هم گفتن من سمت این کارا نرفتم.» بسیاری از

نوجوانان اثربخشی صحبت شفاف و بدون پرده‌پوشی را بسیار مؤثر ارزیابی می‌نمودند و آن را نظارتی متعادل تلقی می‌کردند.

دادن اطلاعات کافی به نوجوان و نظارت بر نحوه فعالیت در فضای مجازی، مثلاً افرادی که نوجوان با آن‌ها چت می‌کند یا ارتباط دارد، یکی از موارد نظارت است. کنترل و نظارت اگر همراه با خشونت نباشد و در قالب رابطه‌ای صمیمی با نوجوان باشد، طوری که حس اعتماد در نوجوان را ایجاد کند، بیشترین تأثیر مثبت را دارد و برعکس امرونی‌های بیش از حد و خشونت در کنترل و نظارت، اثر منفی داشته و موجب گرایش بیشتر نوجوان به این موضوعات می‌شود. در این خصوص، دختری ۱۵ ساله از دبیرستان دولتی این‌گونه توضیح داد: «*لااقل خانواده‌ها باید کنترل داشته باشن. کنترل همیشگی، اما نه با خشونت و ناراحتی. اگر بچه درست بار بیاد، درست تربیت بشه، وقتی آزاد هم باشه، کار خطایی انجام نمی‌ده. اما با این حال بازم باید کنترل بشه.*» نظارت به‌همراه صمیمیت و نبود خشونت می‌تواند اثربخشی بیشتر نظارت را تضمین کند.

محدودیت در دسترسی به اینترنت به‌خصوص در دوران امتحانات و نیز محدودیت در ساعات دسترسی به اینترنت، از موارد کنترل والدین بود. گاهی والدین به بررسی موبایل نوجوان می‌پردازند؛ برخی نوجوانان از این نوع نظارت احساس بدی ندارند و برخی احساس بی‌اعتمادی می‌کنند. برخی والدین در فضای مجازی با استفاده از نرم‌افزارهای خاص، بر فعالیت نوجوان در برخی کانال‌ها مانند تلگرام کنترل دارند که خیلی مؤثر است. بررسی و بازبینی گوشی موبایل توسط والدین اهمیت زیادی دارد. به‌نظر نوجوانان برخی والدین به‌هیچ‌عنوان به موبایل فرزندان خود سرکشی نمی‌کنند که این آزادی بی‌قیدوشرط اثرات نامطلوبی دارد. برخی نوجوانان نظارت و سرکشی نامحسوس توسط والدین را این‌گونه توصیف کردند که نوجوان خود می‌داند که در ساعاتی ممکن است والدین به تبلت یا موبایل آن‌ها سرکشی کنند. برخی از اینکده والدین آن‌ها چیزی نامناسب پیدا نمی‌کنند، خوش حال می‌شوند. پسری ۱۷ ساله از دبیرستان دولتی منطقه ۸ درباره نظارت پدر و مادر خود و احساسش در این باره این‌چنین توضیح داد: «*پدر مادرم، شاید ۱۰ درصد، اونم به‌صورت نامحسوس نظارت دارن. مثلاً شب‌ها که می‌خوابم، میان لپ‌تاپم رو چک می‌کنن که تو چه سایتایی رفتی، چی داندلود کردم و چی آپلود کردم، دوست که ندارم، ناراحت می‌شم، ولی از یه طرفم خوش حال می‌شم، چون چیزی دستگیرشون نمی‌شه و روشن کم می‌شه دیگه.*» در بیشتر مواقع نوجوانان با علم به اینکه والدین ممکن است بر موبایل یا تبلت آن‌ها سرکشی کنند، سعی می‌کنند محتوای غیرممتعارف جنسی خود را در پوشه‌های مخفی نگهداری کنند و به‌نوعی والدینشان را در این خصوص گمراه کنند. به‌خصوص اگر این نظارت با توافق نبوده و در قالب رابطه صمیمانه نباشد. پسری ۱۶ ساله از دبیرستان غیرانتفاعی منطقه ۱ تجربه خود را از دوران دبستان چنین توضیح داد: «*بچه که بودم حالا پنجم دبستان، محدودیت‌هایی داشتم. مثلاً روزی انقدر استفاده کن یا مثلاً نه اینکه بیان چک کنن مستقیم، ولی خیلی از خانواده‌ها هستن که در حال حاضر خیلی زیاد به بچه شون اعتماد ندارن. و خب اون عدم اعتماد مسلماً حالا میان چک می‌کنن یه جایی رو و خب اون بچه خیلی باهوش‌تر از ایناست. می‌ره یه فولدر (پوشه) مخفی دیگه می‌سازه یا می‌ره از یه روش دیگه وارد اون مسائل می‌شه. بعد خب این عدم اطمینانه، باعث می‌شه بچه بیشتر توی اون قضیه بره. به‌نظرم اگه اطمینان باشه، نه حالا خیلی زیاد که کلاً دست بچه رو باز بذارن، ولی در این حد اطمینان باشه که خود بچه یه مقدار احساس مسئولیت بکنه و اینکه بگه دست من هست فقط این قضیه. خودم و خودم رو*

بکشم بیرون یا خودم نذارم که برم توی مسائل. به نظرم محدودیت‌ها تا حدی لازمه، ولی نه خیلی زیاد.»
پیدا کردن حد تعادل بین اعتماد و کنترل و نظارت، مسئولیت والدین را خیلی سخت می‌کند که در عین اعتماد به فرزند، بتوانند بر فعالیت‌های آن‌ها در اینترنت و فضای مجازی نیز تا حدودی نظارت داشته باشند.

اعتمادسازی توسط والدین

یکی از عوامل مورد توجه پاسخ‌گویان که گرایش آن‌ها را به موضوعات غیراخلاقی کمتر می‌کرد، حس اعتماد والدین به آن‌ها بود. نوجوانان اعتماد را همانند سرمایه‌ای با ارزش قلمداد می‌کردند که تمایل نداشتند آن را از دست بدهند یا این احساس اعتماد را خدشه‌دار سازند. بنابراین برای حفظ اعتماد همه تلاش خود را می‌کردند تا در این محیط‌ها قرار نگیرند یا در صورت حضور، آن را ترک کنند. دختری ۱۸ ساله از مدرسه دولتی در منطقه ۱۶ می‌گوید: «خانواده نظارت می‌کنه، اما میان گوشی من رو چک کنن. می‌گن ما اطمینان داریم بهت. من از این اعتمادی که بهم کردن راضی هستم و خیانت نمی‌کنم بهشون. چون بهم اعتماد دارن، نمی‌خوام از این اعتماد سوءاستفاده کنم.» اعتماد و حس اعتماد برای نوجوانان خود به شکل بازدارنده در جهت کاهش آسیب فضای مجازی مورد توجه و تأیید برخی نوجوانان بود. پاسخ‌گوی دیگری که یک دختر ۱۷ ساله از مدرسه دولتی در منطقه ۱۶ است، می‌گوید: «خانواده به من کاری ندارن؛ ولی چون بهم احترام می‌ذارن و بهم اعتماد دارن، من از این اعتماد نمی‌خوام سوءاستفاده کنم. یعنی برای ارزشای خانواده احترام قائلم. خیلی این قضیه می‌تونه تأثیر داشته باشه، اگه به فرزندان احترام بذارن، اعتماد کنن، نه اینکه هرچیزی شد سرزنش کنن، این‌طوری بچه‌ها هم به خانواده‌شون بی‌اعتماد می‌شن و پنهان‌کاری می‌کنن. باید بچه‌ها بدونن که خانواده بهشون اعتماد کرده و باید این اعتماد را حفظ کنه.» پاسخ‌گویانی که اعتماد والدینشان را درک می‌کردند، به نوعی خود را در برابر اعتماد والدینشان مسئول می‌دانستند و تمایلی برای انجام دادن کارهای خلاف انتظار آن‌ها نداشتند.

بنابراین به نظر می‌رسد توجه به نقش اعتماد در عین نظارت و کنترل می‌تواند یکی از عوامل مهم بازدارنده از آسیب‌های فضای مجازی باشد که به نوعی فرد خود را برابر آن مسئول دانسته و برای حفظ آن تلاش کند.

ارتباط کلامی و عاطفی مناسب در خانواده

صحبت و ارتباط بین نوجوانان و والدین درباره فضای مجازی تا اندازه‌ای اهمیت داشت که حدود یک پنجم مصاحبه‌شوندگان صحبت والدین با آن‌ها درباره فضای مجازی و آسیب‌ها در سن مناسب را در پیشگیری از آسیب‌های فضای مجازی مهم دانستند. پسری ۱۶ ساله در مدرسه غیرانتفاعی در منطقه ۱ می‌گوید: «باید به نظرم بیشتر صحبت بشه راجع به این مسائل. مثلاً در سن‌های پایین‌تر و نه در این سن‌ها، مثلاً در سن ۱۱، ۱۲ سالگی باید به بچه بگن که مثلاً داستان چیه. یا بگن که این کار رو بکنی این پیامدها رو برات داره. یه کم بیشتر از اون چیزی که در حال حاضر هست. چون بعضی خانواده‌ها واقعاً صفر هستن، بعضی خانواده‌ها کمتر.» موضوع سن دریافت اطلاعات از والدین قبل از مواجهه، نکته مهمی بود که بر آن تأکید شد.

از نظر نوجوانان، اگر اطلاعات درباره فضای مجازی و آسیب‌ها، در قالب فضای گفت‌وگوی صمیمانه در خانواده، بین والد - فرزند ارائه گردد، عامل حفاظت‌کننده است. برخی خانواده‌ها به حالت نصیحت به نوجوان

نوعی هشدار می‌دهند و برخی به‌طور غیرمستقیم پیام‌هایی را به نوجوان می‌دهند که مراقب باشد که اثربخش نیست. دختری ۱۷ ساله از مدرسه دولتی در منطقه ۶ از هشدار و صحبت والدین خود درباره آسیب‌های اجتماعی می‌گوید: «آره صحبت کرده. چون پدر و مادرم عضو تلگرام و فضاهای مجازی هستند. پدرم عکسای رو که پخش شده به من نشون می‌ده و می‌گه ببین الکی‌الکی عکساشون پخش شد و آبروشون رفت.» ولی به‌نظر مصاحبه‌شوندگان، گفت‌وگوی صمیمی والدین درباره آسیب‌های فضای مجازی، نقش مهمی در حفاظت فرزندان‌شان دارد. دختری ۱۶ ساله در مدرسه دولتی، در منطقه ۱۳ می‌گوید: «جوری باشن که آدم راحت حرفش رو بزنه تو خونه. طوری باشه که یه دختر با مادرش مثل دو تا خواهر باشه. یا با خواهر و برادرش مثل دوست باشه. راحت باشن.» البته امرونی‌های زیاد والدین در این خصوص، به‌نظر مصاحبه‌شوندگان اثر برعکس داشته و بیشتر نوجوانان را کنجکاو می‌کند. دختری ۱۸ ساله از یک مدرسه دولتی می‌گوید: «من حس می‌کنم یک بار آگاهی بدن و دیگه خیلی در موردش صحبت نکنن. چون اگه مرتب بگن این کار رو نکن و اینجا نرو، طرف بیشتر سمتش می‌ره.» در واقع حفظ تعادل در اطلاع‌رسانی و صحبت توأم با صمیمیت اثربخشی بیشتری خواهد داشت.

پایبندی ارزشی و اخلاقی خانواده

از نظر مصاحبه‌شوندگان، داشتن خانواده پایبند به ارزش‌ها و اصول اخلاقی یکی از عوامل مهم بازدارنده در مصرف محتوای نامتعارف جنسی اینترنت و فضای مجازی در نوجوانان است (۷ کد باز). برخی نوجوانان، به‌علت پایبندی به نماز و واجبات دینی و شرکت در جلسات مذهبی، به‌دنبال موضوعات غیراخلاقی نمی‌رفتند، چراکه این رفتار را نوعی تابو و گناه ناخوشودنی می‌دانستند. پسری ۱۸ ساله از مدرسه دولتی، در منطقه ۱۶ می‌گوید: «من به اعتقاد خودم نماز سروق، روزه، قرآن خوندن و شرکت تو مجالسی که رو دین و ایمونت حرف می‌زنن، تأثیر زیادی داره. باعث می‌شه آدم متنفر بشه از گناه کردن. اگه شما توی یه خانواده‌ای بزرگ بشی که ماهواره نیست یا تلویزیون فقط شبکه ۸ باشه و بحثای قرآنی، خیلی فرق می‌کنه که خانواده‌ایی که امورات مختلف توش راحت باشه و... تو خانواده ما ماهواره نمی‌بینن. بعد سر موقعش که می‌شه، بابام زنگ می‌زنه بریم نمازجماعت محله مون.» در واقع برخی پاسخ‌گویان علت دوری‌گزیدن از محتوای نامتعارف را به مذهبی‌بودن خود و خانواده‌شان ربط می‌دادند که در صورت مواجهه با آن نیز باید خود را در برابر آن حفظ نمایند و از آن خارج شوند. پسری ۱۵ ساله از مدرسه غیرانتفاعی در منطقه ۱ از راهکار خود در برابر آسیب‌های فضای مجازی می‌گوید: «خب به مسائل اسلامی خیلی معتقدم و سریع باهش مقابله کردم و جلوش گارد گرفتم.» پایبندی به مذهب و اعتقادات دینی، مثل حجاب و نماز نیز به‌عنوان عامل بازدارنده در برابر آسیب‌های اجتماعی مورد توجه برخی نوجوانان بود.

غیر از مذهب، پایبندی خانواده به اخلاقیات و ارزش‌ها، از عواملی بود که به‌طور مکرر ذکر شد. دختری ۱۸ ساله که دانشجوی سال اول دانشگاه است، می‌گوید: «فکر می‌کنم اگه یه فردی در یه خانواده درست و اخلاقی رشد کنه، هیچ‌وقت سمت این جور مسائل نمی‌ره. حالا درسته یه نیازها و تحریک‌پذیری‌هایی هست که آدم رو سوق می‌ده به این سمت، اما باز به خود شخص بستگی داره.» توجه به نوع تربیت خانوادگی و نقش آن در شخصیت و مسیر زندگی فرد مورد توجه پاسخ‌گویان دیگری نیز بود که برای نمونه دختری ۱۷ ساله از مدرسه دولتی در منطقه ۶ می‌گوید: «تو دنیای مجازی بعضی که خانواده مذهبی دارن، می‌دونن

که نباید عکس باز بذارن؛ اما تو خانواده‌هایی که این هستن و مامانشون اکی هست، هر عکسی می‌ذارن. بستگی به خانواده داره. تو خانواده من که نسبتاً مذهبی‌ان و مادرم شال می‌پوشه، نمی‌تونن قبول کنن که من با شورتک و پیرهن کوتاه عکس بذارم.» بنابراین خانواده به‌عنوان بستر و زمینه رشد و شخصیت فرد می‌تواند خود عامل مهم بازدارنده و مؤثر به حساب بیاید.

حمایت عاطفی در محیط خانواده

صمیمیت در خانواده و رابطه صمیمی افراد خانواده و والد - فرزند، یکی دیگر از عوامل مهم بازدارنده است که مانع گرایش نوجوان به ارتباطات فضای مجازی و آسیب‌های مرتبط با آن می‌شود. چراکه صمیمیت در خانواده و گذراندن اوقات با اعضای خانواده، فرصت و مجال کمتری برای حضور در فضاهای نامتعارف در اینترنت و فضای مجازی باقی می‌گذارد. دختری ۱۸ ساله از مدرسه دولتی در منطقه ۱۶ می‌گوید: «البته رابطه گرم و صمیمی با خانواده داشتن و وجود فضای محبت و اعتماد، خودش می‌تونه فضایی رو ایجاد کنه که بچه‌ها کمتر سراغ اینترنت و اون مسائل برن. اگه خانواده گرم باشه، راحت بتونن اعضا با هم حرف بزنن، درد دل کنن، دیگه نیازی به فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی نیست و تو این خانواده‌ها می‌شه بچه‌ها رو راهنمایی کرد با زبون خوش. مطمئناً تأثیر زیادی هم داره.» صمیمیت در خانواده تنها مورد توجه پاسخ‌گویان دختر نبود؛ بلکه پاسخ‌گویان پسر نیز به آن اشاره داشتند و آن را مهم تلقی می‌کردند. پسری ۱۸ ساله از مدرسه دولتی در منطقه ۴ می‌گوید: «خانواده هرچی گرم‌تر باشه، هرچی صمیمی‌تر باشه، مسلماً اون فکری که بچه یا فرزند می‌کنه در مورد این جور چیزا، خیلی کمتر می‌شه که مشغله ذهنی واسه‌ش به وجود میاد که حتی به خودش نمی‌رسه. درگیری ذهنی‌ش رو نداره، فضای ذهنی‌ش رو نداره.» در واقع، به میزانی که صمیمیت میان اعضای خانواده بیشتر باشد، گرایش فرد به فضای مجازی کمتر می‌شود. در مواردی نوجوانان برای پرکردن خلأ ارتباطی با خانواده، به‌خصوص والدین و دریافت توجه و محبت از آن‌ها، به‌سمت فضای مجازی و اینترنت گرایش پیدا می‌کنند. دختری ۱۶ ساله از یک مدرسه دولتی می‌گوید: «اگه پدر و مادر به بچه به‌اندازه کافی توجه داشته باشن، محبت کنن، دیگه بچه نمیاد تو اینترنت دنبالش بگرده و از یه پسر این رو بخواد.» وقت کافی برای صحبت با نوجوان و اعتماد به او به‌طور مکرر توسط دختران و پسران نوجوان به‌عنوان عامل بازدارنده برای جذب نوجوان به مطالب نامتعارف در فضای مجازی و صرف وقت زیاد در فضای مجازی ذکر شد. بنابراین به نظر می‌رسد که با پرکردن اوقات نوجوان در فضای صمیمی خانوادگی تا حدودی می‌توان از آسیب‌های موجود جلوگیری کرد.

۳. راهکارهای پیشنه‌ادی، مبتنی بر خانواده

از بین راهکارهای متعدد برای کاهش آسیب‌های اینترنت و فضای مجازی، راهکارهای مبتنی بر خانواده بود که جزء مهم‌ترین و پرتکرارترین راهکارها بود. دو طبقه اصلی به ترتیب اهمیت و میزان تکرار استخراج گردید که عبارت بود از: ۱. کنترل و نظارت متعادل خانواده؛ ۲. رابطه عاطفی و کلامی مناسب والد - فرزند. طبقات و زیرطبقات مرتبط به‌همراه نقل‌قول‌ها در زیر تشریح می‌گردند:

کنترل و نظارت متعادل خانواده (۴۱ کد)

پرتکرارترین راهکار که نوجوانان در سطح خانواده مطرح کردند، کنترل و نظارت مناسب و متعادل توسط والدین بود. این کنترل و نظارت در حد متوسط و متعادل مورد تأکید بیشتر نوجوانان بود. به طوری که نه محدودیت خیلی سخت و آزاردهنده باشد و نه آزادی بی حد به نوجوانان داده شود و به نوعی، تعادل در کنترل توسط والدین باشد. پسری ۱۵ ساله از مدرسه دولتی در منطقه ۴ می گوید: «خانواده به نظرم نه باید زیاد سخت گیر باشه، نه باید زیاد بچه رو ول بکنه. باید یه نظارت درست داشته باشه. مثلاً خانواده خودم رو گفتم که نه زیاد بره به گوشی بچه ش سر بزنه، هی نگاه بکنه، هی بیاد بغل دستش بشینه، چشمش تو گوشی بچه ش باشه، نه اینکه بچه رو ول بکنه اصلاً نره سراغ موبایلش.» توجه و نظارت در کار نوجوانان بدون دخالت در حریم خصوصی آنها مورد توجه پاسخ‌گویان بود که خود جنبه نظارت و در صورت نیاز کنترل را داشت.

نوجوانان اکثراً معتقد بودند اگر اطلاعات کافی از سوی والدین درباره آسیب‌های فضای مجازی را دریافت کرده و بدانند که والدین آنها ممکن است گوشی آنها را هرچند وقت یک بار بررسی کنند، مطمئناً کمتر احتمال دارد دنبال محتوای جنسی نامتعارف در اینترنت بروند. دختری ۱۷ ساله در یک مدرسه دولتی، از منطقه ۱۳ می گوید: «کلاً پدر و مادر باید بیشتر نظارت داشته باشن. چون فضای مجازی یه فضایی هست که همه چیز توشه. خیلی چیزای بد ممکنه آدم تو گوشی ش داشته باشه. پدر و مادر باید به بچه بگن قفل گوشی ت رو بزن تا ببینم چی داری. این جور ی بچه می دونه ممکنه چکش کنن، دفعه بعد این کار رو نمی کنه. بازم همون نظارت پدر و مادر و دوست شناسی. نظارت پدر و مادر بر دوستا خیلی مهمه.» گرچه نقش نظارت تأکید شده، ولی درباره نحوه نظارت متعادل اختلاف نظر وجود داشت.

در کنار نظارت بیشتر، نوجوانان اعتقاد داشتند که خانواده‌ها لازم است از دسترسی کودکان در سنین پایین به اینترنت جلوگیری کرده و سن را عامل مهمی برای کنترل دسترسی به اینترنت می دانستند. پسری ۱۷ ساله از مدرسه دولتی در منطقه ۴ می گوید: «من پدر بشم، اول از همه تا سن چهارده پانزده سالگی گوشی ای که به اینترنت وصل بشه نمی خرم براش.» سن به عنوان فاکتوری مهم برای خرید و داشتن گوشی برای نوجوانان مورد توجه برخی پاسخ‌گویان بود. برخی سن سوم راهنمایی و برخی ۱۵ سالگی را سن خوبی برای دسترسی به اینترنت، به همراه نظارت و کنترل والدین می دانستند. پسری ۱۷ ساله از مدرسه دولتی، در منطقه ۴ می گوید: «اون موقع که مثلاً بچه م گوشی بخواد، موقعی که مثلاً سوم راهنماییه بهش می دم، حداقل بفهمه چیا چی شده. حالا دوم سوم. الان واقعاً بچه یک ساله، دوساله تبلت دستشه، گوشی دستشه، الانم نمی تونم بگم ندم دستش، صد درصد می خواد، به زورم که نمی شه کنترل کرد که، ولی دیرتر می دم دستش.» در بسیاری موارد مشاهده می شد که مصاحبه‌شوندگان خود را در جایگاه والد تصور می نمودند و به نوعی در قالب ترمیم آسیب‌ها راهکارهایی را در این خصوص مطرح می نمودند که در این میان و علی‌رغم تأکید زیاد بر نظارت صحیح والدین، محروم کردن نوجوان از اینترنت و موبایل را بی اثر می دانستند. زیرا معتقد بودند گوشی و اینترنت از نیازهای مهم برای این برهه از زندگی نوجوانان است که باید به آن توجه کرد.

یکی دیگر از نکات قابل تأمل و مورد تأکید نوجوانان، «اهمیت صمیمت با نوجوان همراه با نظارت و کنترل» آنها بود. پسری ۱۸ ساله از مدرسه دولتی در منطقه ۵ می گوید: «خانواده باید با ما صمیمی تر بشه. بعد از راه دوستی کنترل بکنه مار رو و نتیجه هم می ده ولی با خشن برخورد کردن که الان همه این طوری ان،

اثرگذار نیستن.» نوجوانان معتقد بودند نظارت در صورت دوستانه بودن و احترام به حریم خصوصی نوجوانان می تواند اثرگذار باشد.

برخی اعتقاد داشتند به دلیل شکاف نسلی زیاد ممکن است والدین نتوانند کنترل و نظارت صحیحی بر استفاده نوجوانان خود از اینترنت داشته باشند. با این اوصاف، گاه ممکن است حدس‌هایی مبنی بر وجود مطالب نامناسب در اینترنت از سوی والدین زده شود که به دلیل عدم تحمل رویارویی با واقعیت خود را به غفلت بزنند. دختری ۱۶ ساله از یک مدرسه غیردولتی در منطقه ۵ می گوید: «پدر و مادر بازم نمی پذیرن. شاید پدر و مادرای که جوان ترن، به ذره بیشتر بپذیرن اونم شاید. ولی نسل پدر و مادرای ما نمی پذیرن اینا رو. یعنی هیچ پدر ایرانی نمی خواد اینا رو بپذیره که دخترش اینا رو داشته باشه و یه رابطه ای با یه پسر داشته باشه. هرچند که می دونن که همه اینا هست و دخترشون همه اینا رو می بینه ولی نمی خوان بگن.» شکاف نسلی و عدم نظارت نوجوانان و فقدان مهارت والدین در مواجهه با این موضوع، می تواند زمینه آسیب نوجوانان در فضای مجازی را بیشتر کند.

رابطه عاطفی و کلامی مناسب والد - فرزند (۴۰ کد)

این طبقه اصلی که از ۴۰ کد اولیه تشکیل شده است، شامل دو طبقه فرعی «صحبت والد - فرزند درباره فضای مجازی و آسیب‌های آن» (۲۵ کد) و «ارتباط صمیمی والد - فرزند و سایر اعضای خانواده» (۱۵ کد) می باشد که در ادامه شرح داده می شوند.

صحبت والد - فرزند درباره فضای مجازی و آسیب‌های جنسی

یکی از پرتکرارترین راهکارهایی که نوجوانان دختر و پسر در سطح خانواده پیشنهاد کردند، صحبت والدین درباره موضوعات جنسی با نوجوانان است. به گفته آن‌ها، بهترین کسی که می تواند آن‌ها را آگاه کند، والدین است. چراکه فرد زمان بیشتری را در خانه و در کنار خانواده سپری می کند و همچنین میزان دل سوزی و اهمیت دادن والدین برای نوجوانان بیشتر قابل درک است. بسیاری از نوجوانان به نقش خانواده و اهمیت سرنوشتشان برای خانواده اعتقاد داشتند. دختری ۱۶ ساله از یک مدرسه دولتی می گوید: «بیشتر فکر می کنم خانواده نقش داره، چون دل سوزتر هستند. معلم دیگه فوقش می تونه هفته ای یکی دو بار گوشزد کنه. اما مادر همیشه با فرزندش هست.» به نظر برخی مصاحبه‌شوندگان اهمیت نقش خانواده در آگاه‌سازی فرزندان، اغلب می تواند بیشتر و مهم‌تر از مدارس باشد، دختری ۱۷ ساله از یک مدرسه دولتی می گوید: «از مدرسه هیچ شنوایی ندارن. بچه‌ها اصولاً از خانواده‌ها بیشتر شنوایی دارن تا مدرسه. بیشتر مادر و خواهر صحبت کنن بهتره.» با وجود اهمیت بیشتر خانواده در مقابل مدارس نزد نوجوانان، برخی نیز عکس این موضوع را مطرح می کردند. به همین دلیل در این خصوص تناقضی بین اظهارات نوجوانان به چشم می خورد؛ زیرا برخی نوجوانان نقش معلم‌ها را پررنگ‌تر از خانواده می دیدند.

بر اساس مصاحبه‌های انجام شده به نظر می رسد خانواده می تواند نقش بسزایی در آگاه‌سازی نوجوانان داشته باشند؛ چراکه آن‌ها معتقدند درباره دسترسی به اینترنت، نمی توانند مانع فرزندان‌شان شوند و آن‌ها را محروم کنند یا نظارت صددرد داشته باشند، بلکه تنها می توانند با اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی آن‌ها را در استفاده درست از فضای مجازی توانمند سازند. پسری ۱۸ ساله از منطقه ۴ در یک مدرسه دولتی می گوید:

«ز اولش با بچه‌م درست تا می‌کنم. همیشه عادی باهاش صحبت می‌کنم. با خودم جایی این‌ور اون‌ور می‌برمش. خیلی شیک باهاش برخورد می‌کنم تا واسه‌ش عادی بشه، یعنی بهش توضیح می‌دم. مثلاً همین کاری که الان می‌کنن. مد و لباس رو بهش توضیح می‌دم فک نکنه چیز خیلی آسبی هست که بخواد تو بزرگ شدن خودش رو تخلیه کنه سر این جور چیزا.» همان طور که توضیح داده شد، آگاه‌سازی و توانمندسازی نوجوانان از سوی خانواده‌ها می‌تواند در کاهش آسیب نقش بسزایی داشته باشد.

برخی دانش‌آموزان اعتقاد داشتند اگر خانواده‌ها به نوجوانان خود آگاهی لازم درباره موضوعات جنسی بدهند، آن‌ها کمتر کنجکاو شده و جذابیت سایت‌های غیراخلاقی برایشان کاهش می‌یابد و ممکن است کم‌تر به سراغ چنین موضوعاتی بروند. پسری ۱۶ ساله از منطقه ۱ در یک مدرسه غیردولتی می‌گوید: «به‌نظرم یک مسئله‌ای که خیلی می‌تونه تأثیر مثبت داشته باشه و بازدارنده باشه، همین صحبت خانواده‌هاست، اونم نه اینکه بیان بگن این کارا رو نکنین، بیان بگن اصل قضیه چیه! خودشون بیان بگن. این جور نباشه که ما از صحبتای دوستامون بفهمیم یا از همین سایتا بفهمیم. صحبت کردن راجع به این مسائل یا اصلاً همون مسئله طبیعییه. بگن که اصل داستان چیه و بچه‌ها با این چیزا اولین بارشون نباشه که آشنا می‌شن. اگه تو خانواده مطرح می‌شد، حالا آنقدر چیز عجیبی واسه بچه‌ها نبود که برای اولین بار ببینن و چیز بدی بدونن، چون چیز بدی به‌نظرم نیست جنبه طبیعی داستان، ولی الان جوری که پیش رفته و محتوای درسی آنقدر حالا بزرگش کردن یا نه، خیلی کم می‌گن قضیه رو، مخوف‌تر و اینا و الکی ش می‌کنن، باعث شده پیش ماها یه کم بد جلوه کنه.» نوجوانان معتقدند اگر درباره موضوعات جنسی و روابط با جنس مخالف، همانند سایر موضوعات، به راحتی امکان گفت‌وگوی والد - فرزندی وجود داشته باشد، فرزندان نیز از راه درست و ایمن به شناخت و آگاهی می‌رسند و کمتر به راه‌های نامناسب ترغیب می‌شوند. چراکه شفاف‌سازی، بازکردن مسئله و عنوان کردن جنبه‌های مثبت و منفی قضیه می‌تواند نوجوانان را آگاه ساخته تا بتوانند با دلیل و آگاهی لازم به سمت استفاده نامناسب از اینترنت و محتوای آن نباشند.

برخی نوجوانان تأکید کردند که ضروری است والدین نوجوانان را از اینکه قصد و نیت برخی برای شروع رابطه لزوماً ازدواج نیست، آگاه سازند و در این خصوص بهتر است عاقلانه‌تر به موضوع نگاه کنند. دختری ۱۷ ساله از یک مدرسه دولتی می‌گوید: «صددرصد، خانواده که راحت حرف بزنه، بازش کنه، آگاهی بده، بگه اگه این کار رو کنی چه اتفاقی میفته، بتونی بهشون اعتماد کنی حرفت رو راحت بزنی، بگی یه پسر پیشنهاد دوستی داده من با این حرف بزمن یا نه، خانواده قشنگ بگه این پسر تو رو برای چی می‌خواد چه قصدی داره و اگه قصد ازدواج داره باید بیاد با پدر و مادر حرف بزنه. اینا رو به ما بگن، خب خیلی راحت‌تر بچه‌ها قبول می‌کنن. بالاخره پدر و مادر باید اینا رو بگن، ولی وقتی راحت نیستن و نمی‌گن، باید مدرسه این کار رو بکنه.» توجه‌داشتن به این مسئله، بیشتر مورد توجه نوجوانان دختر بود.

برخی نیز می‌گفتند اگر والدینشان درباره تجربیات خودشان و عواقبی که داشته با نوجوان خود صحبت کنند، می‌تواند تأثیر بیشتری داشته باشد. پسری ۱۷ ساله از یک مدرسه غیردولتی از منطقه ۴، از برنامه آینده خود به عنوان راهکاری برای فرزندش چنین می‌گوید: «مشکلی که خودم داشتم رو برایش توضیح می‌دم، عین مشکلاتی که خودم داشتم رو بهش می‌گم، می‌گم بری سمت این، این می‌شی‌ها، این مشکلات می‌شی‌ها، مثلاً نری بهتره، من بهت می‌گم اینا فلانه.» بیان تجربه‌های مشابه از سوی والدین و به‌نوعی پیشگویی عواقب

مشابه و همدلی کردن نیز یکی دیگر از راهکارهایی است که خانواده‌ها می‌توانند برای کاهش آسیب در فضای مجازی انجام بدهند. بنابراین نقش خانواده، به‌ویژه والدین می‌تواند در حل مسائل بسیار راهگشا باشد. آن‌ها با بازکردن مسائل به‌شیوهٔ دوستانه و آگاهی‌دادن به نوجوانان خود، می‌توانند در جهت کاهش آسیب ناشی از فضای مجازی گام بردارند.

ارتباط صمیمی والد - فرزند و سایر اعضای خانواده

غیر از کنترل و نظارت و صحبت کردن با نوجوان، ارتباط صمیمی والد - فرزند و سایر اعضای خانواده، یکی از راهکارهای پیشنهادی بود که مکرر توسط نوجوانان اظهار شد. دختری ۱۵ساله از مدرسهٔ دولتی می‌گوید: «خانواده رابطه‌ش رو باید با دختر یا پسرشون صمیمی‌تر و گرم‌تر بکنه. اگه تو خانواده خلأ نباشه، کمتر سمت دوست و اینا کشیده می‌شن.» در واقع جو صمیمی و عاطفی در خانواده، به‌دور از اجبار و تهدید، یکی از موارد مهمی بود که نوجوانان بر آن تأکید داشتند. پسری ۱۷ساله از مدرسهٔ دولتی منطقه ۴، از برنامهٔ آتی خود برای نوجوانش چنین می‌گوید: «محیط خونه رو براش گرم‌تر کنم، مثلاً بیشتر با خانواده باشه و تفریحات خانوادگی باشه. نه اینکه همه‌ش تو گوشی باشی و تو اتاق و تنهایی و خلوت خودت.» به نظر می‌رسد پاسخ‌گو به‌نوعی به این موضوع اشاره دارد که افرادی که در خانه و خانواده صمیمیت کمتری احساس می‌کنند، زمان بیشتری برای تلفن همراه و پرسه‌زنی در اینترنت دارند. یکی از دلایل رفتن به‌سمت استفادهٔ غیراخلاقی از فضای مجازی و اینترنت عدم صمیمیت اعضای خانواده و احساس تنهایی نوجوان است. بنابراین خانواده با کارکردن در این زمینه و فراهم‌آوردن جو خانوادگی گرم‌تر و صمیمی‌تر می‌تواند زمینه‌ای فراهم آورد تا نوجوانان کمتر به این سمت گرایش پیدا کنند.

رابطهٔ خوب و صمیمی در حدی که موجب حفظ حریم‌ها و احترام به والدین شود، توصیه می‌شد. یکی از راه‌هایی که موجب تقویت رابطهٔ عاطفی والد - فرزند می‌شود، انجام تفریحات آن‌ها با یکدیگر بود که لازمهٔ آن عموماً اختلاف سنی کم بین نوجوان و والد می‌باشد. والدین مسن که نمی‌توانند رابطهٔ صمیمی با فرزندشان برقرار کنند، در این خصوص بیشتر مشکل ایجاد می‌کنند. پسری ۱۷ساله از مدرسهٔ دولتی در منطقه ۴ می‌گوید: «خودشونم خیلی مهمه مثلاً کنترل کنن، سعی کنن بیشتر رفیق باشن با بچه‌هاشون تا اینکه پدر مادر باشن. مثلاً اگه فاصلهٔ سن پسر با پدرش کم باشه، هر مسئله‌ای پیش بیاد پسر می‌ره به پدرش می‌گه. من چون فاصلهٔ سنی بابام باهام کمه، بابام ۴۰، ۴۱ سالشه، خیلی وقتا پیش میاد با هم می‌ریم فوتبال بازی می‌کنیم بیرون، یا با هم می‌ریم استخر. مثل یه رفیق حساب می‌شه. ولی مثلاً کسی که پدرش ۶۰، ۷۰ سالشه، چه کنترلی می‌خواد روش بکنه؟! چی کار می‌تونه که بکنه؟!» یکی دیگر از مواردی که در کنترل آسیب ناشی از فضای مجازی باید مورد توجه باشد، میزان دنیای مشترک والد و فرزند است که تا چه میزان بتوانند همدیگر را درک کنند و در یک فضای مشترک، احساسات مثبت یکسانی را تجربه کنند که از لازمه‌های آن اختلاف سنی کم می‌باشد.

فضای صمیمی، لحن گرم و محبت‌آمیز والدین می‌تواند میزان پذیرش نصایح آن‌ها را در نوجوانان افزایش دهد. دختری ۱۶ساله از مدرسهٔ دولتی می‌گوید: «باید با فرزندش مثل دوست باشه، نه اینکه اگر دختر یه حرفی بزنه، تهدیدش کنه که گوشی‌ت رو می‌گیرم و این حرفا یا از خونه نذارن آدم تنها بره بیرون. این کارا اثر منفی می‌ذاره. خوبه با هم دوست باشن و راحت با هم صحبت کنن.» احساس امنیت در بازکردن مسائل

می‌تواند زمینه گفت‌وگوی والد - فرزند را افزایش دهد. صمیمیت موجب می‌شود نوجوان مسائل و تجربیات خود در بیرون از منزل و در فضای مجازی را با خانواده در میان بگذارد، نه در بیرون از خانه با دوستانش. دختری ۱۷ ساله از یک مدرسه دولتی می‌گوید: «فضای خونه اگه دوستانه باشه، پدر و مادر خواهر و برادر فقط پدر و مادر و خواهر و برادر نباشن، دوست باشن، خب راحت‌تر این مسائل گفته می‌شه تا اینکه همه‌ش یه ترسی باشه و برن با یه هم عقل خودشون صحبت کنن. قاعدتاً نتیجه نمی‌ده. طوری باشه که اگه یه چیز ناجور تو فضای مجازی دید، به مادرش یا پسر یا پدرشون بگن، بهتره تا بیاد به یه هم‌سن خودش بگه.» والد هم‌جنس می‌تواند نقش بسزایی در کمک به حل مسائل نوجوان داشته باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

این مقاله به‌طور خاص با هدف شناسایی نقش خانواده در مصرف محتوای جنسی نامتعارف در اینترنت و فضای مجازی و راهکارهای پیشنهادی نگارش شده است. بر اساس پژوهش کیفی در بین نوجوانان شهر تهران، نشان داده شد که خانواده نقش مهمی در دسترسی و مصرف این محتوا در نوجوانان دارد. در کل، اکثر نوجوانان درباره مواجهه خود با محتوای جنسی در اینترنت، با والدین صحبت نمی‌کنند و در واقع به‌نوعی مخفی می‌کنند و والدین نیز به‌جز چند هشدار و پندوانداز کلی، خیلی با جزئیات راجع به نوع اطلاعات و محتوای دسترسی با نوجوانان وارد صحبت نمی‌شوند. به‌نظر حرمت و حیا و شرم و نداشتن سواد رسانه‌ای و مهارت‌های لازم، مانعی در صحبت والد - فرزند در این خصوص است. سرگرم‌بودن والدین به سایر امور زندگی و فقدان صرف وقت کافی برای فرزند و همچنین ضعف اطلاعاتی والدین از تکنولوژی و شکاف نسلی، نبود صمیمیت و نداشتن نظارت و کنترل متعادل بر نوجوانان، از جمله عوامل زمینه‌ساز این دسترسی شناسایی شده است. البته برخی نگران اعمال محدودیت توسط والدین پس از طرح مسئله بودند و این را دلیلی برای مطرح‌نکردن با والدین می‌دانستند. از سوی دیگر، برخی والدین از ماهیت فعالیت‌های نوجوانان در اینترنت آگاهی کافی ندارند یا مهارت کنترل و نظارت بر فعالیت‌های آن‌ها در اینترنت ندارند. در واقع، استفاده نوجوان خود از اینترنت را با زندگی مدرن و امروزی ارتباط داده و آن را نشانه توسعه‌یافتگی و امروزی‌بودن فرزندشان می‌دانند.

خانواده نقش بسیار مهمی در دسترسی نوجوان به محتوای جنسی در اینترنت و فضای مجازی دارد. رابطه فرزند با پدر و مادر و فضای صمیمی و اعتماد در خانواده، می‌تواند عامل حفاظتی مهمی برای کاهش گرایش بچه‌ها به فضای مجازی و در نهایت کاهش آسیب‌های ناشی از آن باشد. گاهی حتی اعتمادکردن و دادن عزت‌نفس به نوجوانان، بیشتر از مذهب نقش حفاظتی در این خصوص دارد. فرزندخانواده‌هایی که در خانه محبت کافی دریافت می‌کنند و دارای اعتمادبه‌نفس بالایی هستند، به‌ویژه اینکه خانواده حس اعتماد به آن‌ها دارد، بهتر می‌توانند از خود در مقابل این آسیب‌ها محافظت کنند. اهمیت اعتمادکردن و عزت‌نفس در میزان استفاده از اینترنت در نتایج تحقیق مایک^{۳۱} و همکارانش نیز مشاهده شده است. نتایج آن‌ها نشان داد که طرد و محافظت بیش از حد پدرها و عدم پذیرش مادران، خطر اعتیاد اینترنتی را افزایش می‌دهد؛ به‌علاوه، تأثیر گرمای عاطفی والدین در اعتیاد به اینترنت تا حدی با عزت‌نفس آن‌ها ارتباط دارد (براون و

همکارانش، ۲۰۰۲).^{۳۲} روکو سرویدیو^{۳۳} و همکارانش نیز در تحقیق خود، در سال ۲۰۱۸ تأثیر عزت‌نفس بر خطر اعتیاد به اینترنت را تأیید کرد.

البته خانواده‌هایی که محدودیتی برای فرزندان خود قائل نشدند و سهل‌گیر بودند، اما نوجوان را به همراه آگاه‌سازی درست در فضای صمیمی و وضع قوانین برای استفاده از اینترنت کنترل می‌کردند، نوجوان آن‌ها عملکرد بهتری داشت. البته محدودیت از نگاه خود نوجوانان مورد مصاحبه، دارای تعاریف و تأثیرات متفاوتی بود. یافته فوق هم‌سو با نتایج فالتینکووا^{۳۴} و همکارانش است. آن‌ها در یک تحقیق با عنوان «ارتباط بین عوامل مرتبط با خانواده و استفاده بیش از حد از اینترنت در نوجوانان» نشان می‌دهد که هم به اصطلاح فرزندپروری مطلوب (یعنی تعادل فضای صمیمیت و گرما و محافظت عاطفی) و هم خودمختاری نوجوان، خطر استفاده بیش از حد اینترنت را کاهش می‌دهد. عوامل خانوادگی حدود ۱۴ درصد از واریانس را توضیح دادند که نشان می‌دهد جدا از عوامل شخصی، شناختی و عاطفی، یک محیط اجتماعی نزدیک نیز نقش مهمی در استفاده بیش از حد از اینترنت در نوجوانی دارد (فالتینکووا و همکاران، ۲۰۲۰). لی^{۳۵} و همکاران در سال ۲۰۱۳ نیز در تحقیقی با عنوان «کنترل رفتاری و روانی والدین و استفاده از اینترنت با مشکل در بین نوجوانان چینی» نشان دادند نقش واسطه‌ای خودکنترلی نشان می‌دهد که محدودیت والدین (نوعی کنترل رفتاری) با استفاده مشکل‌ساز از اینترنت ارتباط منفی دارد. در حالی که ترک عشق (نوعی کنترل روان‌شناختی) با استفاده مشکل‌ساز از اینترنت ارتباط مثبت دارد. افزایش خودکنترلی با کاهش استفاده مشکل‌ساز از اینترنت همراه بود و تغییر در خودکنترلی، حداقل تا حدی اثرات افتراقی کنترل رفتاری و روانی والدین بر استفاده مشکل‌ساز از اینترنت را واسطه‌گری می‌کند.

نکته جالب این است که نوجوانانی که فعالیت‌های اینترنتی مثبت دارند و وارد جنبه‌های منفی آن نمی‌شوند و اصولاً جوان‌های اخلاقی و پایبند به ارزش‌های خانوادگی و دینی هستند، نقش خانواده در این زمینه خیلی مهم می‌دانند و بیشتر موافق نظارت شدید خانواده‌ها بر فعالیت‌هایشان هستند. این دانش‌آموزان اصولاً بیشتر به تحصیل اهمیت می‌دهند و معتقدند دانستن مسائل به‌خصوص جنسی در این سن برایشان نه‌تنها سودی ندارد، بلکه موجب تهاهی و از بین رفتن آینده‌شان می‌شود. این بچه‌ها حتی محدودیت زیاد خانواده را می‌پذیرند و قبول می‌کنند که آن‌ها در موقعیتی هستند که باید تحت چنین کنترلی از طرف خانواده باشند. در غیر این صورت، احتمال انحرافشان وجود دارد. البته خیلی هم نام محدودیت را روی کنترل‌های والدین نمی‌گذارند و بیشتر نظارت را برای این کار استفاده می‌کنند. گاهی هم این افراد در مدت محدودی از اینترنت استفاده نادرست کردند و خیلی زود متوجه اشتباه خود شدند و با توجه به تجربه خود و دیگران ترجیح دادند از فعالیت‌های فوق فاصله بگیرند و به تحصیل خود بیشتر توجه کنند.

اما گروه دیگر از دانش‌آموزان که تعدادشان نیز کم نیست و بیشتر فعالیت‌های همه‌جانبه در اینترنت دارند و برایشان ارتباطات اجتماعی در اینترنت بسیار مهم است، مخالف نظر قبل را اظهار داشتند و معتقد بودند که اگر محدودیت در خانواده باشد، نتیجه عکس می‌دهد. آن‌ها اعتقاد داشتند در خانواده‌هایی که نظارت و کنترل شدید است، احتمال انحراف بیشتر است. البته این دانش‌آموزان نظارت را قبول دارند، اما محدودیت را نه. از نظر آن‌ها باید آزادی‌هایی از طرف خانواده به بچه‌ها داده شود و باورها و رفتار آن‌ها را به رسمیت بشناسند. از کنترل و بازرسی وسایل، از جمله تلفن همراه خود، خیلی استقبال نمی‌کنند و به اعتماد

والدین به بچه‌ها اعتقاد دارند. از نظر آن‌ها خانواده‌ها باید بیشتر خودشان را با فرهنگ جدید و مدرن تطبیق دهند و برخی رفتارهای نوظهور نوجوان و جوان امروز را بپذیرند. به‌عنوان مثال، آن‌ها تمایل داشتند که حتی بتوانند دربارهٔ رابطه با دوست جنس مخالفشان صحبت کنند و زیر نظر آن‌ها به این رابطه ادامه بدهند. البته برخی از این نوجوانان هم می‌پذیرند که در خانواده‌های سنتی ایرانی، این موضوعات پذیرفتنی نیست و نباید به‌راحتی این مسائل را مطرح کنند. به‌گفتهٔ خودشان، پدر و مادرها متعلق به نسل قبل هستند و این موضوع برایشان تابو و پذیرش آن سخت است. در کل، تمام دانش‌آموزان مورد مصاحبه به این امر اشاره کردند که رابطهٔ صمیمی بین مادر و دختر یا پدر و دختر، به‌خصوص و همچنین رابطهٔ والدین با پسر، می‌تواند فضایی در خانواده ایجاد کند که بچه‌ها از نظر عاطفی تأمین شوند و از اعتمادبه‌نفس خوبی برخوردار گردند. این فضا خود یک لایهٔ قوی از اعتماد را در تعامل بین والدین و فرزندان ایجاد می‌کند و بچه‌ها را به‌صورت روانی و خودخواسته ملزم به رعایت انتظارات خانواده می‌کند. این یافته‌ها در تحقیق صالحی و همکاران نیز تأیید شد. یافتهٔ تحقیقات آن‌ها نشان داد که خانواده‌هایی که دارای مکالمهٔ بالایی هستند، فرزندان خود را از گرایش بیش از حد به اینترنت محافظت می‌کنند (صالحی و همکاران، ۲۰۱۲). ارتباطات، حلقهٔ اتصال اعضای خانواده برای حل مشکلات است. بنابراین، برای ساختن جامعهٔ بهتر، باید تأثیر ارتباطات خانواده افزایش یابد.

برعکس، نبود انگیزهٔ درونی برای دسترسی به این مطالب، اعتقادات مذهبی و پایبندی به ارزش‌های اخلاقی و خانوادگی، اعتقادات به عواقب نامناسب این رفتار، خودکارآمدی بالا، ترس و نگرانی، داشتن خانوادهٔ ناظر و مطلع، ارزشی و صمیمی، داشتن دوستان خوب و ارزشی و تحصیل در مدارس کارآمد از عوامل مهم بازدارنده برای مواجهه و مصرف این محتوا در اینترنت و فضای مجازی شناسایی شد.

به نظر می‌رسد رفتارهای جنسی قبل از ازدواج، به‌خصوص رفتارهای ناسالم جنسی در بین نوجوانان، با دسترسی به محتوای جنسی افزایش یابد. لذا برای حفاظت نسل مولد و نوجوانان از آسیب‌های اجتماعی، جسمانی و روانی، پیشنهاد می‌شود خانواده‌ها، تحولات ایجادشده در محیط پیرامونی نوجوانان، شامل فضای مجازی و اینترنت را پذیرفته و خود را در توانمندسازی نسل جوان آماده کنند. مهم‌ترین وجه این توانمندی آموزش جامع و همه‌جانبه از سنین مناسب (قبل از مواجهه با محتوای جنسی) است. این مداخلات می‌تواند شامل فرهنگ‌سازی در سطح کلان و آموزش والدین باشد تا بتوانند نیازهای اطلاعاتی و مهارتی ایجادشده در والدین را در مواجهه با این موضوع برآورده سازند. به‌خصوص والدین مهارت‌های فرزندپروری را در دوران مجردی بیاموزند. به‌طور کلی لازم است توجه والدین را دربارهٔ اهمیت رابطهٔ صمیمی و عاطفی با نوجوان، نظارت و کنترل متعادل و مزایای ارائهٔ اطلاعات درست از طریق صحبت با نوجوان دربارهٔ موضوعات حساس، بیش از پیش جلب نمود.

این پژوهش دارای برخی محدودیت‌ها و مشکلات در روند اجرای کار میدانی بود که برای استفادهٔ سایر محققان شرح می‌شود. به‌علت حساسیت موضوع، زمان قابل‌توجهی (حدود شش ماه) برای کسب مجوزهای لازم از ادارهٔ آموزش و پرورش استان تهران و موافقت مدیران مدارس صرف شد که کار میدانی را زمان‌بر و با دشواری همراه ساخت. همچنین، پس از کسب مجوز، تنها مدت‌زمان محدودی (۵ روز کاری) برای انجام کار میدانی در مدارس در اختیار محقق قرار داده شد که به‌علت نزدیک‌بودن زمان امتحانات در پایان اردیبهشت و عدم همکاری برخی مدارس به‌علت کمبود وقت برای سال‌های آخر دبیرستان، کار میدانی را با سختی همراه

ساخت. همین امر نیز موجب شد امکان بازخورد سریع محقق و مجری طرح به مصاحبه‌کنندگان، به‌علت حجم کار در یک هفته وجود نداشته باشد. به‌عنوان نمونه، برخی از مصاحبه‌کنندگان مرد، برخی سوالات مربوط به تحصیلات پدر و مادر را در مصاحبه‌ها درج نکرده بودند که قابل‌پیگیری و اصلاح مجدد نبود؛ چون فرصت ارائه بازخورد به آن‌ها در زمان انجام مصاحبه‌ها نبود. همچنین امکان تحلیل هم‌زمان با جمع‌آوری داده‌ها وجود نداشت. در صورتی که این راهبردی ترجیحی در مطالعات کیفی است. لذا فرصت اصلاح مصاحبه‌ها در طول کار میدانی وجود نداشت. همچنین این نتایج، از نظر مفهومی، قدرت انتقال‌پذیری به نوجوانان شهر تهران را دارد و برای نوجوانان در سایر استان‌ها و مناطق ممکن است شرایط متفاوت باشد.

پی‌نوشت‌ها

1. Katz and Aspden
2. NTIA
3. Stafford, Klein, and Dimick
4. Stoll and Putnam and Crowt
5. Howard, Ryan and Jones
6. Orleans and Lenny
7. Fisher
8. Nimes, Griffiths and Banyard; Koo, Yen Lin, Yang; Lam, Peng, Mai; Thomas and Ing and Martin
9. Yen, Yen, Chen, Chen and Koo
10. Zhu
11. Park, Wu
12. Van den Eiden, Spikerman, Vermolst, Van Royge and Engels; Liu, Fang, Deng and Zhang
13. Huang et al; Kalaitzaki and Birchanl; Yang, Sato, Yamawaki and Miyata
14. Senormansi, Enormancy, Gachloo, Kankan
15. Liu, Desai, Krishnan-Sarin, Cavallo and Potenza; Carson, Pickett, & Johnson; Huang et al.; Chiao, Yi and Kasubich
16. Liu Denston, Swan, Hertz and Romero, Epstein, Chiao
17. Houston, Wartla and Donerstein
18. Interpretive approach
19. Gulis & Fujino
20. Messerlian, Derevensky, & Gupta
21. Naturalistic
22. Patton
23. Basic Interpretive Approach
24. Purposive sampling
25. Conventional
26. Summative
27. Member Check
28. Reflexivity and Researcher position
29. Peer review
30. Audit Trial
31. Mike Z.
32. Brown
33. Rocco Servidio
34. Faltýnková
35. Li

منابع

- خلج‌آبادی‌فراهانی، ف. (۱۳۹۸). بررسی نقش مواجهه با محتوای جنسی آشکار در اینترنت و فضای مجازی در رفتارهای جنسی و روابط بین فردی در نوجوانان در تهران، فصلنامه خانوادہ‌پژوهی، ۱۵(۱)، ۱۵۳-۱۲۷.
- خلج‌آبادی‌فراهانی، ف. (۱۳۹۵). فراتحلیل روابط با جنس مخالف قبل از ازدواج در بین جوانان در ۱۵ سال گذشته (۱۳۹۴-۱۳۸۰) در ایران، فصلنامه خانوادہ‌پژوهی، ۱۲(۴۷)، ۳۶۷-۳۳۹.

محمدپور، ا. (۱۳۸۹). فراروش: بنیان‌های فلسفی و عملی روش تحقیق ترکیبی در علوم اجتماعی و رفتاری، تهران: جامعه‌شناسان.

- Brown, J. (2002). Mass media influences on sexuality. *Journal of Sex Research*, 39(1), 42-45.
- Danesh, P., Zahedi- Mazandarani, M. J. (2015). The Relationship of family function with Internet addiction among girl high school students in Malard. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(4), 215-222.
- Faltýnková A., Blinka L., Ševčíková A., Husarova D. (2020). The Associations between family-related factors and excessive Internet use in adolescents. *Int J Envir on Res Public Health*. 17(5), 1754; <https://doi.org/10.3390/ijerph17051754>.
- Fischer, C. S. (1992). *America calling*. Berkeley: University of California Press.
- Gulis, G., & Fujino, Y. (2015). Epidemiology, population health, and health impact assessment. *Journal of Epidemiology*, 25(3), 179-180.
- Habibi, A., Danesh, P., & Mazandarani, M. (2015). The relationship of family function with Internet addiction among girl high school students in Malard. *Mediterranean Journal Of Social Sciences*, 6(4), 215. Retrieved from <https://www.mcser.org/journal/index.-php/mjss/article/view/7281>
- Howard, P. E. N., Raine, L., & Jones, S. (2001). Days and nights on the Internet: The impact of a diffusing technology. *American Behavioral Scientist*, 45, 383–404.
- Huston, A., Wartella, E., & Donnerstein, E. (1998). *Measuring the effects of sexual content in the media: a report to the Kaiser Family Foundation*. Retrieved from Menlo Park, CA: Available at: www.kff.org/entmedia/-loader.cfm?url=/commonspot/.
- Katz, J. E., & Aspden, P. (1997). A nation of strangers. *Communications of the ACM*, 40(12), 81–86.
- Khalajabadi Farahani, F. (2008). *Sexual Norms, Attitude and Conduct among female college students in Tehran*. (PhD Thesis PhD Thesis), London School of Hygiene and Tropical Medicine Retrieved from <http://researchonline.lshtm.ac.uk/682381>.
- Khalajabadi Farahani, F. (2016). Meta-analysis of premarital heterosexual relationships among young people in Iran over the past 15 years. *Journal of Family Research*, 47(12), 339-367 [in Persian].
- Khalajabadi Farahani, F. (2019). Exposure to Sexual Explicit Materials (Pornography) in Internet & Cyber Space and its Influences on Sexual Behavior and Interpersonal Relationships among Adolescents in Tehran, *Journal of Family Research*, 15(1), 127-153 [in Persian].
- Khalajabadi Farahani, F., Akhondi, M., Shirzad, M., & Azin, A. (2018). HIV/STI Risk-Taking sexual behaviours and risk perception among male university students In Tehran: implications for HIV prevention among youth. *Journal of Biosocial Science*, 50(1), 86-101. doi:10.1017/S0021932017000049
- Khalajabadi-Farahani, F. (2020). Adolescents and young people's sexual and reproductive health in Iran: A conceptual review. *Journal of Sex Research*, 57(1), 1-38. doi:10.1080/00224499.2020.1768203

- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukophadhyay, T., & Scherlis, W. (1998). Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being. *American Psychologist*, 53, 1017–1031.
- Li, X., Li, D., & Newman, J. (2013). Parental behavioral and psychological control and problematic internet use among Chinese adolescents: the mediating role of self-control. *Cyberpsychology, behavior and social networking*, 16(6), 442-447. <https://doi-org/10.1089/cyber.2012.0293>.
- Lickona, T. (2016). *Battling Pornography: The Power of Media Literacy and Character Development*. Paper presented at the “Character Education and Digital Lifestyles” Conference Interaxion Group, Rome, Italy.
- Lofgren-Mårtenson, L., & Månsson, S. A. (2010). Lust, love, and life: a qualitative study of Swedish adolescents' perceptions and experiences with pornography. *Journal of sex research*, 47(6), 568–579. <https://doi.org/10.1080/00224490903151374>.
- Marriam, S. B. (2009). *Qualitative Research; A guide to Design and Implementation*. London: Jossy-Bass.
- Messerlian, C., Derevensky, J., & Gupta, R. (2005). Youth gambling problems: a public health perspective. *Health Promotion International*, 20(1), 69-79.
- Mohammadpour, A. (1389). Meta-Method; Philosophical and practical foundations of mixed research method in social and behavioral sciences. Tehran: Sociologists [in Persian].
- National Telecommunications and Information Administration. (2002). A nation online: How Americans are expanding their use of the Internet. Retrieved March 30, 2003, from www.ntia.doc.gov/ntiahome/dn.
- Orleans, M., & Laney, M. C. (2000). Children’s computer use in the home: Isolation or sociation? *Social Science Computer Review*, 18, 56-72.
- Owens, E. W., Behun, R. J., Manning, J. C., & Reid, R. C. (2012) The impact of Internet pornography on adolescents: A Review of the Research, *Sexual Addiction & Compulsivity*, 19:1-2, 99-122, DOI: 10.1080/-10720162.2012.660431
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone*. New York: Simon & Schuster.
- Salehi, M., Ramezani, M., Namiranian, N., & Salehi, M. (2012). Validity and reliability of the Chen internet addiction scale. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 14(55), 45-236. doi: 10.22038/jfmh.2012.941.
- Servidio, R., Gentile, A., & Boca, S. (2018). The Mediation Role of Coping Strategies in the Relationship Between Self-Esteem and Risk of Internet Addiction. *Europe's journal of psychology*, 14(1), 176–187. <https://doi.org/10.5964/ejop.v14i1.1449>.
- Stafford, L., Kline, S. L., & Dimmick, J. (1999). Home e-mail: Relational maintenance and gratification opportunities. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 43, 659-669.
- Stoll, C. (1995). *Silicon snake oil*. New York: Doubleday.
- Strauss, A. L., Corbin, J., (1990). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Sage Publications, Inc.

- Yao, M. Z., He, J., Ko, D. M., & Pang, K. (2014). The influence of personality, parental behaviors, and self-esteem on Internet addiction: a study of Chinese college students. *Cyberpsychology, behavior and social networking*, 17(2), 104-110. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0710>.
- Yen, J. Y., Ko, C. H., Yen, C. F., Wu, H. Y., & Yang, M. J. (2007). The comorbid psychiatric symptoms of Internet addiction: attention deficit and hyperactivity disorder (ADHD), depression, social phobia, and hostility. *The Journal of adolescent health : official publication of the Society for Adolescent Medicine*, 41(1), 93-98. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.02.002>

